

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra Blízkého východu

Bakalářská práce

Bořivoj Nachtmann

**Rusko-perské vztahy v první třetině 19. století: Reflexe Persie
ve spisech Alexandra Sergejeviče Gribojedova**

Russo-Persian Relations in the First Three Decades of the 19th Century: A
Reflection of Persia in Alexander Sergeevich Griboedov's Writings

Praha 2022

Vedoucí práce: PhDr. Zuzana Kříhová, Ph.D.

Poděkování:

Chtěl bych poděkovat především vedoucí práce Zuzaně Kříhové nejen za trpělivost, jež se mnou v průběhu psaní této práce měla, a za podnětné rady, kterých se mi od ní dostávalo, ale taktéž za jedinečný a osobitý přístup v průběhu celého bakalářského studia.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 13. května 2022

Bořivoj Nachtmann

Klíčová slova:

Persie, Rusko, rusko-perské války, Alexandr Gribojedov, kritická diskurzivní analýza, imagologie

Key words:

Persia, Russia, Russo-Persian wars, Alexander Griboedov, Critical discourse analysis, Imagology

Abstrakt

Bakalářská práce prozkoumává rusko-perské vztahy v první třetině 19. století, kdy došlo k eskalaci napětí mezi qádžárovskou Persií a carským Ruskem a dvěma válečným konfliktům (1804–1813; 1826–1828). Základním pramenem, z něhož práce čerpá, jsou sebrané spisy Alexandra Sergejeviče Gribojedova, ruského literáta a diplomata, obsahující jeho poznámky z cest a korespondenci z doby, kdy v oblasti Persie působil na různých diplomatických postech. Výňatky z pramene jsou porovnávány především s poznatky sekundární literatury, ale i s dalšími ruskými a perskými prameny daného období. Hlavním cílem práce je popis vztahu mezi oběma mocnostmi primárně z pohledu ruské strany, byť v kontextu perské reakce. Text se pokouší přiblížit způsob nahlížení ruské diplomacie na Persii, Peršany a qádžárovskou vládu. Dílčím záměrem je detekovat v ruských diplomatických pramenech prvky stereotypizace, negativizace či naopak pozitivního hodnocení „nepřítele“.

Abstract

This bachelor thesis examines Russo-Persian relations in the first three decades of the 19th century – in the period of escalating tensions between the Qajar Persia and the Russian Empire when two wars broke out (1804–1813; 1826–1828). The main primary source, the thesis draws on, are Alexander Sergeevich Griboedov's collected writings including travel notes and correspondence written in the times when he, also a Russian poet and playwright, was serving as a diplomat in Persia. Excerpts from the primary source will be compared with secondary literature, as well as other Russian and Persian primary sources from the period. The thesis aims to describe the relations mainly from the Russia's point of view, however in the context of Persian reaction. It attempts to introduce the way Russian diplomats approached Persia, Persians and Qajar rule in general. The thesis aims to detect elements of stereotyping, negativization or, on the contrary, positive evaluation of the “enemy”.

Obsah

Poznámka.....	8
Úvod.....	10
Cíle práce a metodologie	11
Stav bádání.....	13
1. Teoretická východiska.....	15
2. Historická kapitola: Rusko-perské vztahy do roku 1828.....	18
Období střetů.....	19
První rusko-perská válka	21
Počátky perské modernizace a další kontakty s Evropou	24
Diplomatické vztahy po první rusko-perské válce	26
Druhá rusko-perská válka	28
Torkmánčájská dohoda: Stvrzení podřízené pozice Persie.....	29
3. Život Alexandra Sergejeviče Gribojedova do roku 1818.....	31
4. Analytická část: Reflexe Persie ve spisech Alexandra Gribojedova.....	34
Před odjezdem do Persie: Stereotyp nekulturnosti	34
První setkání: Stereotypy nečistoty a nevychovanosti.....	36
Na cestě časem: Stereotyp zaostalosti	39
Cesta do Tabrízu: Stereotyp svévolnosti vládnoucí třídy	42
V srdci Persie: Střet kladných a záporných dojmů	43
Na cestě zemí ruin: Stereotyp úpadkovosti.....	45
Pokrokový „nepřítel“: Narušení stereotypů zaostalosti, úpadku a neschopnosti.	47
Diplomatem v Persii: Stereotyp násilnosti v kontextu ruského chování	48
Konec prvního období Alexandra Gribojedova v Persii.....	52
Opět v Persii: V sevření stereotypů	53
Válečná jednání: Stereotypy zbabělosti a nespolehlivosti.....	55
Závěr: Střet „civilizace“ a „barbarství“ v Teheránu	57

Dovětek: Po masakru ruské mise v Teheránu.....	60
Závěr.....	63
Seznam použitých pramenů a literatury.....	67
Prameny.....	67
Literatura.....	68

Poznámka

Pro perskou transkripci v této práci vycházím z *Příručního slovníku persko-českého*¹ Dariny Vystrčilové, odlišuji ovšem přepis písmen *qáf* (ق), jež je převáděno jako „q“, a *ghejn* (غ), jež je převáděno jako „gh“. *Ejn* (ع) a *hamzu* (ه) přepisují pomocí apostrofu a pouze uprostřed slov. Jména autorů íránského či ruského původu žijících nebo publikujících mimo země svého původu ponechávám v jimi užívaném přepisu (např. Maziar Behrooz či Firuze I. Melville, která ve svých textech publikovaných v ruskojazyčném prostředí užívá též formu „Melvill“). Pro přepis osobních, zeměpisných názvů a s nimi případně souvisejícími dokumenty vycházím ze současné perské užívané formy jména (např. „Golestán“ / „golestánská“ dohoda, „Torkmánčáj“ / „torkmánčájská dohoda“, nikoli „gulistánská“ či „turkmenčajská dohoda“).

Pro převod ruštiny jsem zvolil transkripci dle úzu Knihovny Akademie věd ČR,² podle níž jsou hlásky „d“, „t“, „n“ v pozicích před ruskými písmeny „ě“, „ю“, „я“ a měkkým jerem „б“ měkčeny, čímž je lépe reflektována fonetická podoba hlásek (např. „sočiněnija“, nikoli „sočinenija“). Dle této transkripce je také hláska „ě“ převáděna jako „jo“, případně „o“ (např. „puťovyje“ či „Fomičov“). Znak „б“ je dle úzu vynecháván, naopak znak „Б“ přepisují jako „b“ dle transliterace („otděl’nyj“). Pro úplnost dodávám, že v některých pádech je při skloňování ruských jmen končících na „ov“ či při užívání od nich odvozených přídatných jmen přivlastňovacích třeba zdvojit komponent „ov“ (Gribojedov – bez Gribojedova – ke Gribojedovovi – o Gribojedovovi, respektive Gribojedovův / Gribojedovova).³

Data vztahující se ke Gribojedovovým spisům, ať již přímo citovaná, či uváděná v poznámkách pod čarou, pokud není uvedeno jinak, jsou uváděna dle starého ruského způsobu datování před reformou, tedy dle juliánského kalendáře. Rozdíl mezi gregoriánským a juliánským kalendářem v době Gribojedova činil přibližně 12 dní. Gribojedov tak například dle juliánského kalendáře zemřel 30. ledna roku 1829, podle gregoriánského 11. února.

V otázce, zdali využívat označení „Persie“, či „Írán“, potažmo od nich odvozená adjektiva a nazývání obyvatel země, se v práci přikláním k úzu Michaela Axworthyho, který

¹ Darina Vystrčilová, *Příruční slovník persko-český* (Praha: PCHE, 2002).

² Knihovna Akademie věd ČR, „Transliterace ruské cyrilice,“ naposledy upraveno 13. prosince 2004, citováno 29. dubna 2022, dostupné z: <https://www.lib.cas.cz/space.40/CYRILLIC/RU-EN-T3.HTM>

³ Stanislava Špačková, *Rusko-česká ekvivalence propriálního lexika: Vlastní jména v překladech* (Brno: Masarykova univerzita, 2017), 129–130.

používá termín „Persie“ jako název státu před rokem 1935, kdy Rezá Šáh instruoval zástupce cizích států, aby o jeho zemi mluvili jako o Íránu.⁴

Křestní jména a patronyma ruských autorů či editorů ponechávám v poznámkách pod čarou a v bibliografii ve zkratkovité formě, kterou sami používají (např. Vl. Orlov).

Dopisy jsou v poznámkách pod čarou citovány s pořadovým číslem, které uvádí editor Vl. Orlov. U poznámek a dopisů z cest ponechávám editorovu římskou číslici označující jejich pořadí. Jména adresátů či názvy částí korespondence v poznámkách pod čarou pouze transkribuji.

⁴ Michael Axworthy, *A History of Iran: Empire of the Mind* (New York: Basic Books, 2016), xiii–xiv.

Úvod

Desátého února roku 2022 Levan Džagarjan, ruský velvyslanec v Íránu, položil u příležitosti ruského dne diplomatů věnec k pomníku Alexandra Gribojedova v areálu ruské ambasády v Teheránu. Svým gestem připomněl, že Rusko nezapomíná na události 11. února roku 1829, kdy došlo k masakru ruské diplomatické mise v Teheránu. Příspěvek ruské ambasády na Twitteru označený hashtagem „WeRemember“ vyvolal ostrou odezvu ze strany íránských uživatelů sítě.⁵ Slova o tom, že ani Írán nezapomíná a že zástupce „nepřátelského státu“ by se měl poučit z historie, naplnila komentářovou sekci. Ukázalo se, že tyto téměř dvě stě let staré události v lidech stále rezonují.

Masakru ruské mise předcházely dva válečné konflikty na počátku 19. století. První válka (1804–1813) byla ukončena golestánským mírem – Persie byla poražena a Rusko získalo část jejích území. Nové nastavení bilaterálních vztahů s sebou přinášelo nutnost rozsáhlých jednání, která ovšem nevedla k očekávaným výsledkům. Ze slepé uličky je měla vyvést delegace vedená Semjonem Mazarovičem, které se jako tajemník účastnil i mladý a perspektivní diplomat Alexandr Sergejevič Gribojedov (1790/5–1829). Gribojedov byl již dobře známý v moskevských a petrohradských literárních kruzích, zaměstnán byl ovšem na ministerstvu zahraničí, kde se specializoval na oblast Blízkého východu. Studium blízkovýchodní problematiky se začal věnovat krátce před svým vysláním a získal tak alespoň základní znalosti jazyků a reálií regionu. V tom spočíval jeho přínos diplomatické misi.

Ani tato mise však nevedla ke zklidnění vypjatých vztahů mezi Ruskem a Persií a v roce 1826 znovu vypukl válečný konflikt. Již zkušený Gribojedov byl opět povolán do akce, aby se stal hlavním jednatelem ruské strany. Po dvou letech byla druhá rusko-perská válka ukončena podepsáním torkmánčájského míru. Poražená Persie ztratila rozsáhlá a strategická území, navíc musela zaplatit vysoké reparace. Dohoda podepsaná v Torkmánčáji byla ještě větším zásahem do svrchovanosti země než předchozí dohoda golestánská. Gribojedov byl za své diplomatické úspěchy patřičně odměněn a v roce 1828 již jako zplnomocněný velvyslanec naposledy odjel do Teheránu, kde mělo dojít k finálnímu stvrzení míru. Ustanovené podmínky z ruské strany byly velice tvrdé a staly se příčinou rozhořčení perských státních činitelů. Vyhrocená situace na poli politiky a diplomacie pronikla i mezi běžné obyvatele a protiruské nálady ve společnosti vedly až k povstání v Teheránu, během nějž dav vtrhl do budovy ruské ambasády, kde bylo

⁵ Russian Embassy, IRI. Twitter, 10. února 2022, 13:32.
<https://twitter.com/RusEmblran/status/1491751967525416968>

zabito 44 členů posádky včetně Gribojedova. Tato událost se stala zásadním mezníkem v rusko-perských vztazích.

Cíle práce a metodologie

Tématem předkládané práce je analýza rusko-perských vztahů v první třetině 19. století. Primárním cílem je prozkoumat, jakým způsobem nahlížela ruská strana, v tomto případě ruská diplomacie zastupovaná Alexandrem Gribojedovem, na qádžárovskou Persii. Práce si klade za cíl zachytit Gribojedovovu reflexi perské společnosti, politiky, reálií i kulturních specifík. Do zkoumané oblasti je zahrnuta i „perská Arménie“, tedy chanáty Jerevan a Nachičevan, které byly až do roku 1828 součástí perské říše. Základním pramenem, z něž práce vychází, jsou Gribojedovovy sebrané spisy, především oficiální i soukromá korespondence, a to zvláště z let 1819–1822 a následně 1827–1829, tedy z doby, kdy Gribojedov působil na území Persie. Analýza vychází primárně z edice sebraných spisů A. S. Gribojedova: *Sočiněnija* (rok vydání 1956).⁶ Dále je využit třetí díl edice *Polnoje sobranije sočiněnij* (rok vydání 1917), jenž obsahuje i několik spisů neobsažených v edici z roku 1956.⁷ Z těchto edic budu vybírat ukázky spisů, zejména korespondence, a poskytnu jejich překlad z ruského originálu do češtiny.

Gribojedovova korespondence, jakožto osobní výpověď diplomata, poskytuje unikátní zdroj pro zmapování historických událostí. Korespondence bude porovnávána s poznatky sekundární literatury, širší perspektivu nicméně nabídne i srovnání s dalšími ruskými či perskými prameny. Primární je ovšem Gribojedovův osobní pohled. Vybrané pasáže jeho spisů budou zkoumány metodou kritické diskurzivní analýzy, jejíž interdisciplinární pojetí propojuje jazykové vyjadřování se sociokulturním kontextem.

Vybraný přístup vychází z teorie Teuna van Dijka, který se v rámci kritické analýzy zaměřuje na roli dominance v diskurzech. Van Dijk popisuje rozdělení aktérů a subjektů na „my“ a „oni“ a analyzuje jazykové prostředky, které jsou ve vyjádřeních využívány. Tyto „mentální reprezentace“ se podle něj projevují nejen v konkrétním výběru podstatných jmen, přídavných jmen či příslovcí, ale také v celkové stavbě vět a textů vztahujících se k lidem,

⁶ Aleksandr Sergejevič Gribojedov. *Sočiněnija*, ed. VI. Orlov (Moskva: Gosudarstvennoje izdatěľ'stvo chudožestvennoj literatury, 1956).

⁷ A. S. Gribojedov, *Polnoje sobranije sočiněnij A. S. Gribojedova*, tom tretij, Ed. N. K. Piksanov (Petrograd: Razrjad izjaščnoj slovesnosti Akademii Nauk, 1917). Nad rámec těchto dvou je doplňkově využívána i anglická publikace *Travel Notes and Letters* (viz Stav bádání), jež obsahuje i další dopisy psané původně ve francouzštině.

objektům, místům či událostem.⁸ Právě na tyto jazykové „markery“ se v práci zaměřím, abych primárně vybral a popsal negativa, která Gribojedov ve vztahu k Persii akcentuje, a pozitiva, která naopak upozaduje. V menší míře se práce pokouší zachytit a analyzovat obdobné hodnotící „markery“ ve vztahu k Rusku, tedy která pozitiva jsou ve vztahu k němu vyzdvihována a která negativa upozadována.

Takzvaná „emfáze“, tedy zdůraznění negativ u *protějšku*, a „de-emfáze“, tj. marginalizace jeho kladů, jsou základními vzorci, které van Dijk vytyčuje při nahlížení členů „vlastní skupiny“, již zde zastupuje Gribojedov, na chování členů „skupiny ostatních“,⁹ v tomto případě perských obyvatel.

Cílem je nalézt v Gribojedovových spisech negativní i pozitivní hodnototvorná vyjádření vůči perskému *protějšku* a popsat, v jakých situacích Gribojedov hodnotí Peršany na základě nejrůznějších stereotypů, zároveň ale i kdy je schopen ocenit jejich kvality. Nalezené stereotypy kategorizují a analyzují podle vytyčených metodologických nástrojů. Předsudky a stereotypy jsou v práci nahlíženy imagologickým přístupem, sledujícím vzájemnou percepci skupin, respektive národů. Imagologie, odvětví oboru komparativní literatury, se zabývá analýzou subjektivních zdrojů, jako jsou cestopisy a korespondence, v nichž se zaměřuje na způsoby vytváření mentálních obrazů, mimo jiné na základě předsudků a stereotypů. Do jisté míry se imagologie prolíná s kritickou analýzou diskurzu, například v zaměřování se na slovní či rétorické obraty při popisu *protějšku*.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol. První, teoretická kapitola detailněji popisuje užití metody a vytyčuje teoretický rámec práce; druhá, historická kapitola popisuje rusko-perské vztahy počínaje 16. stoletím do podpisu torkmánčájské dohody roku 1828, s důrazem na období prvních tří dekad 19. století. Třetí kapitola je věnována nástinu života Alexandra Sergejeviče Gribojedova před jeho prvním odjezdem do Persie v roce 1818. Hlavní částí je čtvrtá, analytická kapitola, v níž jsou výše popsaným způsobem zkoumány spisy ruského diplomata. V závěru této části je pak věnována pozornost událostem po masakru ruské diplomatické mise.

⁸ Teun A. van Dijk, „Ideological Discourse Analysis,“ 143–144. Získáno z oficiálního webu autora 13. 3. 2022 na odkaze: <http://www.discourses.org/OldArticles/Ideological%20discourse%20analysis.pdf> (web je v současné chvíli nefunkční).

⁹ Dle van Dijkovy terminologie „ingroup“ a „outgroup“.

Stav bádání

Ruským cestopisům popisujícím Persii 19. (ale též 20.) století se věnuje publikace Eleny Andreevy *Iran in the Great Game: Travelogues and Orientalism*, jež poskytuje důležitý kontext pro předkládanou práci. Zkoumané Gribojedovy spisy jsou tvořeny převážně osobní či oficiální korespondencí, v několika případech ovšem nesou jasné znaky cestopisu. V kontextu ruské literární produkce z perského prostředí 19. století zauímají specifické místo. Čtenáři nabízejí vhled do nejvyšších pater perské politiky i diplomacie a jsou, jak již tomu u korespondence bývá, ryzím a nezřídka velmi upřímným vyjádřením autorova názoru. Významné jsou však i pro své literární kvality, jež jim Alexandr Gribojedov, známý v domácím Rusku spíše jako literát, vetkl.

Andreeva svou publikací přispívá do současné debaty o studiu qádžárovského období. Snaží se pozměnit dosud stále přetrvávající perspektivu hodnocení této éry primárně na základě eurocentrických měřítek úspěšnosti modernizačních procesů, tedy v případě qádžárovské Persie jako období ekonomického a politického úpadku říše. Andreeva argumentuje, že i navzdory složité ekonomické a politické situaci se jednalo o období významných společenských, politických, ekonomických i kulturních změn. Tutéž debatu rozvíjí sborník editovaný Roxane Farmanfarmaian *War and Peace in Qajar Persia: Implications past and present*.

Životu a dílu Alexandra Gribojedova byla věnována značná pozornost v ruskojazyčném prostředí. Vzhledem k tématu práce jsou relevantní především sebrané spisy, které od druhé poloviny 19. století vycházely periodicky v mnoha různých edicích. Zde je především využívána edice *Sočiněnija* vydaná Vl. Orlovem roku 1956, jež nabízí obsáhlý soubor umělecké tvorby, statí, korespondence a úředních spisů. Ke konzultaci detailů je vhodná kniha *Gribojedov: Enciklopedija* Sergeje Fomičova. V angličtině dosud vyšla jediná ucelená publikace překladů korespondence, jež na rozdíl od ruských edic neposkytuje vysvětlující komentáře, a navíc obsahuje chyby v překladech.¹⁰ Rozsáhleji pak se spisy pracuje biografie od Laurence Kellyho nazvaná *Diplomacy and Murder in Tehran*, která komplexně zkoumá diplomatův život, ale detailněji se věnuje i okolnostem jeho úmrtí. V českém prostoru byla pozornost v naprosté většině dosud věnována autorově umělecké tvorbě a jeho životu jako umělce.

¹⁰ A. S. Griboedov. *The Travel Notes and Letters*, přel. Mary Hobson, dvojjazyčné vydání (Moscow: Russian school, 2017), e-book.

John P. Hope se v článku „The self in the other: Aleksandr Griboedov’s Orient“ přibližuje tématu předkládané práce, respektive pozici Gribojedova v diskurzu orientalismu. Zabývá se však podstatně více Gribojedovovou uměleckou tvorbou a působením na Kavkaze, zatímco v předkládané práci, jak již bylo řečeno, je kladen důraz na korespondenci, navíc napsanou v obdobích jeho působení v Persii.

Tématu rusko-perských vztahů se detailně věnuje kniha Muriel Atkin *Russia and Iran: 1780–1828*, navzdory názvu však akcentuje hlavně období do konce první rusko-perské války v roce 1813. Jednotlivým aspektům bilaterálních vztahů jsou věnovány sborníky *Russians in Iran: Diplomacy and Power in the Qajar Era and Beyond* (ed. Rudi Matthee & Elena Andreeva) a *Iranian-Russian Encounters: Empires and revolutions since 1800* (ed. Stephanie Cronin), jejichž první části se zaměřují právě na období počátku 19. století.

Korespondence A. S. Gribojedova ani další spisy primárně neliterární povahy dosud v českém prostředí prezentovány nebyly. Ony samotné, jakož i jejich analýza, mohou čtenáři nabídnout unikátní vhled do přelomových historických událostí, jež zásadním způsobem ovlivnily vztahy mezi dvěma zeměmi a, jak se ve veřejném prostoru ukazuje, jsou relevantní dodnes.

1. Teoretická východiska

V průběhu 19. století přijížděly z Ruského impéria do Persie, jakož i do jiných zemí Blízkého východu a Střední Asie, desítky cestovatelů. Zpravidla vojenští či diplomatictí vyslanci byli pověřeni konkrétní misí a měli za úkol podat zprávu o místním prostředí. Řada z nich si v průběhu mise psala poznámky, deníky, cestopisy či posílala dopisy známým a nadřízeným. V těchto textech ruští cestovatelé popisovali etnografická specifika navštívených regionů, zvyky či pověry místních obyvatel, jejich zjev, oblečení, stravu; zajímali se o místa, jimiž projížděli či v nich trávili čas, překvapovala je jiná morálka, poukazovali na zpátečnictví, zanedbané školství, zdravotnictví, soustředili svou pozornost na vývoj armády, ale řešili také témata jako postavení ženy ve společnosti či islám.¹¹ Alexandra Gribojedova sice dvě posledně zmíněná témata nezaujala, nebo je minimálně nepovažoval za natolik závažná, aby se o nich ve své korespondenci a poznámkách zmiňoval, jeho pozornost však upoutávala krajina, města, ale hlavně lidé, s nimiž přicházel do styku. Díky jeho spisům tak máme především jedinečnou možnost nahlédnout do sfér rusko-perské diplomacie a politiky.

Zprávy, které cestovatelé o Persii podávali, spoluutvářely ruský společenský a politický narativ i diskurz ve vztahu k oblastem Kavkazu a Persie. Prozkoumání tohoto narativu prostřednictvím Gribojedovových spisů je jedním z cílů této práce. Analýze diskurzu¹², tedy způsobu sdělování, přijímání a chápání informací, ať již v psané, či mluvené formě, v politickém a společenském kontextu se věnuje nizozemský vědec Teun van Dijk.¹³ Jeho přístup je jedním ze základních proudů kritické diskurzivní analýzy (zkráceně KDA) a umožňuje zkoumat způsob, jímž je „schvalováno, reprodukováno či legitimizováno zneužívání společenské moci a nerovnosti“.¹⁴ K popsání jednotlivých aspektů vytyčeného schématu vyčleňuje v rámci své metody takzvanou „analýzu ideologického diskurzu“, v níž rozděluje jeho účastníky na „my“ a „oni“, respektive na „naši skupinu“ („ingroup“) a „skupinu ostatních“

¹¹ Viz Elena Andreeva, *Russia and Iran in the Great Game: Travelogues and Orientalism* (London, New York: Routledge, 2007), např. 3.

¹² V intencích kritické diskurzivní analýzy je diskurz, tedy užití jazyka při mluvě a psaní, chápán jako sociální praxe. Podle van Dijka se tento sociální jev rozděluje do několika dimenzí: 1) konkrétní užití jazyka, 2) přenos idejí a přesvědčení, 3) sociální situovanost komunikační události. Zkoumání diskurzu by pak mělo vyjasnit vztah mezi těmito třemi dimenzemi. Jediná definice diskurzu však není podle van Dijka žádoucí ani možná. Viz Kateřina Prokopová, Zuzana Orságová, Petra Martinková, *Metodologie výzkumu v oblasti kritické analýzy diskurzu* (Olomouc: Univerzita Palackého, 2014), 11; 30–31.

¹³ Teun A. van Dijk, „Critical Discourse Analysis,“ in *The Handbook of Discourse Analysis*, second edition, volume I, eds. Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton, and Deborah Schiffrin (Chichester: Blackwell, 2015), 466.

¹⁴ *Ibid.*, 466.

(„*outgroup*“). Toto rozdělení se mimo jiné projevuje na pozitivní sebe prezentaci a negativní prezentaci *protějšku*.

Prezentace skupin souvisí s vytvářením protikladů, v nichž jsou kladné vlastnosti zdůrazňovány na členech „naší skupiny“ (což van Dijk nazývá „emfází“), a naopak marginalizovány na členech „skupiny ostatních“ („de-emfáze“). Podobně pak v případě negativních charakteristik dochází k jejich marginalizaci u nás a jejich zdůraznění u *protějšku*. Tento proces je podle van Dijka utvářen „diskurzivními strukturami“, které se odrážejí v různých aspektech řeči a jazyka. V bakalářské práci bude pozornost soustředěna na „lexikální styl“, tedy volbu pozitivně a negativně laděných slov, či „sémantické struktury“, do nichž se řadí explicitní či přímý popis kladu naší skupiny, a naopak implicitní či nepřímé kladné hodnocení skupiny ostatních. Dále pak bude pozorována „rétorika“, čímž je myšleno například úmyslné zmírňování či přehánění situace, nebo „pragmatické struktury“, do nichž van Dijk řadí kupříkladu oceňování „naší skupiny“ v protikladu vůči obviňování „skupiny ostatních“.¹⁵ Nutno podotknout, že jednotlivé kategorie se mnohdy vzájemně prostupují.

Tématem vzájemné percepce národů a vytváření mentálních obrazů o nás i o *protějšku* v literatuře se zabývá obor komparativní literatury, imagologie. V žánru cestopisu či stylizované korespondenci autoři využívají v procesu psaní vyšší míru subjektivního hodnocení, a právě imagologické postupy umožňují následné hodnototvorné zkoumání těchto textů. Jádrem analýzy spočívá v detekci autorského konstruování mentálních obrazů, stereotypů a předsudků. Podobně jako KDA se imagologická analýza zaměřuje na struktury užívaného jazyka. Dále pracuje s několika koncepty jako například s předsudky a stereotypy, jež budou v Gribojedovových spisech detekovány ve čtvrté kapitole.

Koncept předsudku se v imagologickém přístupu prolíná s konceptem stereotypu. Zatímco první zmiňovaný je spíše „morálním soudem“, druhý je již zakotveným výrazem tohoto přístupu k *protějšku*.¹⁶ Jinými slovy termín „stereotyp“ je často užíván v souvislosti s obrazovou nebo verbální reprezentací předsudku.¹⁷ „Stereotyp je generalizací o skupině lidí, při níž dochází k přiřazení konkrétních charakteristik prakticky všem členům, nehledě na to, zda je všichni členové vykazují.“¹⁸ Obecně je možné říci, že stereotypy se většinou zakládají

¹⁵ Teun A. van Dijk, „Ideological Discourse Analysis,“ 144–145. Získáno z oficiálního webu autora 13. března 2022 na odkaze: <http://www.discourses.org/OldArticles/Ideological%20discourse%20analysis.pdf> (k 7. květnu 2022 je web nefunkční).

¹⁶ Manfred Beller, „Prejudice,“ in *Imagology, The cultural construction and literary representation of national characters: A critical survey*, eds. Manfred Beller, Joep Leerssen (Amsterdam, New York: Rodopi, 2007), 404.

¹⁷ Manfred Beller, „Stereotype,“ in *Imagology, The cultural construction and literary representation of national characters: A critical survey*, eds. Manfred Beller, Joep Leerssen (Amsterdam, New York: Rodopi, 2007), 429.

¹⁸ *Ibid.*, 429.

na reálném podnětu, který je ovšem značně generalizující. K této generalizaci dochází za účelem zjednodušení orientace v cizím prostředí. Komplexní problematika je tak schematizována a zjednodušována.¹⁹ Autoři publikace *Imagology*²⁰ zdůrazňují, že utváření předsudků a stereotypů týkajících se národní identity, tedy reprezentace druhých zemí a lidí, je fundamentálním lidským projevem, vycházejícím z etnocentrismu či kulturní perspektivy jedince.²¹

¹⁹ *Ibid.*, 430.

²⁰ Manfred Beller, Joep Leerssen (eds.), *Imagology, The cultural construction and literary representation of national characters: A critical survey* (Amsterdam, New York: Rodopi, 2007).

²¹ *Ibid.*, 430.

2. Historická kapitola: Rusko-perské vztahy do roku 1828

Rusko-perské střetávání na poli válečném i diplomatickém v období rané qádžárovské éry vyvrcholilo uzavřením torkmánčájské dohody v roce 1828. Masakr Gribojedovovy mise v Teheránu 11. února roku 1829²² a následná omluvná perská delegace směřující do Petrohradu paradoxně přispěly k uklidnění napjatých poválečných vztahů mezi oběma zeměmi. Pro pochopení zmíněných událostí je třeba vysvětlit vývoj vztahů mezi Ruskem a Persií od století šestnáctého, přes období Petra Velikého a konce safíjovské dynastie, až po detailněji popsané období Kateřiny II. Veliké a jejích následníků, kdy spory přerostly ve válečné konflikty.

K významnějším kontaktům mezi Ruskem a Persií docházelo až během druhé poloviny 18. století, kořeny rusko-perských vztahů však sahají hluboko do historie. V 16. století se na politické mapě ukotvily dva státy – Ruské carství a Persie pod vládou dynastie Safíjovců. Tyto země spolu začaly navazovat vztahy kvůli obchodu. Persie byla důležitým tranzitním územím pro zboží importované až z Indie. Rusko a Persie tehdy navázaly i styky diplomatické, a to nejen kvůli společnému nepříteli, osmanské říši. Již Safíjovci ovšem pociťovali obavu z ruských teritoriálně-mocenských ambicí, které v dalších staletích určovaly kurz působení impéria v regionu.²³

Přelomovým obdobím byl závěr éry Petra Velikého (vl. 1682–1725). Do něj bývá zasazován počátek ruských imperiálních zájmů v regionu, v nichž dále pokračovala Kateřina II. Veliká (vl. 1762–1796) a její následníci. Petr také původně uzavřel se Safíjovci dohodu, která zohledňovala obchodní, a především vojenské zájmy související s již zmiňovaným společným nepřítelem.²⁴ Na základě dohody byla také do Persie vypravena první diplomatická mise.²⁵ Závěr vládnutí Petra Velikého a Safíjovce Hosejna I. však poznamenal vzájemný střet, když kavkazské kmeny na severu tehdejší perské říše napadly město Šírván. Při střetnutí zahynuli nejen perští obyvatelé, ale též ruští obchodníci. To poskytlo Petrovi záminku k invazi, díky níž získalo Rusko další části pobřeží Kaspického moře. Ekonomické zisky byly pramalé,²⁶ Petr zde nicméně ustanovil precedens, dle něž Rusové omlouvali, vysvětlovali, či dokonce plánovali další invaze na území Persie.

²² Dle gregoriánského kalendáře.

²³ Muriel Atkin, „The Early Stages of Russo-Iranian Relations,“ in *Russians In Iran: Diplomacy and Power in the Qajar Era and Beyond*, ed. Rudi Matthee, Elena Andreeva (London, New York: I.B. Tauris, 2018), e-book, 23.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Muriel Atkin, *Russia and Iran, 1780–1828* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1980), 4.

²⁶ Muriel Atkin, „The Early Stages of Russo-Iranian Relations,“ 23.

Maziar Behrooz, americký historik íránského původu, uvažuje o Rusku ve vztahu k Persii v tomto období jako o geograficky nejbližší „evropské“ zemi, její vystupování vůči Persii pak přímo hodnotí jako „teritoriálně agresivní“.²⁷ Petrovi následníci se během čtyřiceti let před nástupem Kateřiny Veliké soustředili více na jiné oblasti než Persii. Rovněž pozornost perských vládců, ať již to byl Náder Šáh, či panovníci dynastie Zandovců, se během příštích dekád soustředila spíše na sjednocení území a obnovení centrální vlády než na vytváření mezinárodních vazeb.

Období střetů

Nová kapitola rusko-perských dějin nastala až s nástupem Áqá Mohammada Chána (vl. 1789–1797), zakladatele dynastie Qádžárovců. Rusko, tehdy v čele s Kateřinou II. Velikou, vstupovalo do kontaktu s Persií, ve srovnání s érou Petra Velikého, jako stát bohatší nejen o rozlehlá území, s populací větší o desítky milionů obyvatel, ale též s armádou silnější o pět set tisíc mužů.²⁸ Obnovení stabilní centrální vlády v Persii v době, kdy na ruském trůnu vládla silná a ambiciózní panovnice, mohlo vést k prohloubení vztahů, z nichž by měly prospěch obě strany, jak ze strategických, tak obchodních důvodů. Diplomatické vztahy se však nedařilo navazovat. Obě strany jevíly zájem pouze o prohloubení obchodních styků, Áqá Mohammad Chán se navíc obával, že by Rusko usilovalo o omezení jeho suverenity.²⁹

Rusko svou expanzivní politiku legitimizovalo ochrannou misí nad kavkazskými křesťanskými obyvateli, převážně Armény a Gruzínci. Právě s Gruzií Rusové roku 1783 uzavřeli smlouvu, kde se k ochraně zavazovali. K tomuto kroku je vedly i obchodní zájmy. Jak Arméni, tak Gruzínci totiž výrazně napomáhali zprostředkovávání obchodních příležitostí mezi Ruskem a sousedními zeměmi.³⁰ Naopak pro Qádžárovce, Áqá Mohammada i jeho nástupce Fath-Alí Šáha (vl. 1797–1834), představovala Gruzie prostředek k legitimizaci vlastní vlády. Vládcí sami sebe určovali jako nositele odkazu dřívějších Safíjovců tím, že si nárokovali území, jež dříve spadala pod safíjovskou nadvládu. Z těchto důvodů došlo v roce 1795 k útoku Persie na Gruzii. Áqá Mohammad dokonce přijal titul „šáh“ až po dobytí Tbilisi – takovou váhu přikládal dobytému území z hlediska vlastní legitimizace.³¹

²⁷ Maziar Behrooz, „From confidence to apprehension,“ in *Iranian-Russian Encounters: Empires and Revolutions since 1800*, ed. Stephanie Cronin (London, New York: Routledge, 2013), 49.

²⁸ Behrooz, „From confidence to apprehension,“ 49.

²⁹ Atkin, „The Early Stages of Russo-Iranian Relations,“ 34–35.

³⁰ Atkin, *Russia and Iran*, 6.

³¹ Atkin, „The Early Stages of Russo-Iranian Relations,“ 25.

Uzavřená smlouva s Rusy nepomohla Gruzíncům odvrátit obávanou ničivou porážku. Až po těchto událostech Kateřina II. Veliká začala skutečně jevit zájem o oblast a intenzivněji formovat svou regionální politiku.³² Muriel Atkin její přístup hodnotí jako „fundamentální konfrontaci mezi silami osvětlené civilizace a asijského barbarství.“³³ V možnosti nárůstu obchodu nejen s Persií, ale i s dalšími zeměmi, z nichž přes Persii zboží proudilo, kupříkladu Indii, Rusové vnímali potenciál k posílení své pozice na evropském trhu.³⁴ Ruští vládci se chtěli zařadit po bok západních mocností kolonizujících zámoří a „civilizační mise“ jim byla vhodným impulzem k rozšiřování vlivu. Svým jednáním tak Kateřina II. nastavila směr, podle kterého s Persií jednali i její nástupci.³⁵

Odpověď na perskou invazi na sebe nenechala dlouho čekat a již roku 1796 Kateřina vyhlásila Persii válku, odvolávajíc se na povinnost „zničit tyrana a ustanovit právo na sužovaném území“.³⁶ Vytyčených cílů, tedy definitivně si podmanit Gruzii a přilehlé chanáty u Kaspického moře, svrhnout Áqá Mohammada a nahradit ho jeho bratrem, se Kateřině dosáhnout nepodařilo. Válka neměla jasného vítěze a v podstatě ihned po svém nástupu na trůn ji car Pavel ukončil. Na perské straně mezitím došlo k zavraždění Áqá Mohammada a trůnu se ujal Fath-Alí Šáh.³⁷

Nástup zmiňovaných panovníků se zdál být slibným začátkem v utužování vztahů mezi zeměmi – tak lze minimálně usuzovat z pozitivně vyznívající korespondence mezi carem a šáhem.³⁸ Car Pavel vedl ruskou politiku novým směrem. Soustředil se sice stále na Gruzii a Arménii, ale na rozdíl od své předchůdkyně nechtěl opomínat tamní muslimské obyvatelstvo.³⁹ Dle informací, které car dostával, byl Fath-Alí Šáh slabým panovníkem, jehož moc nesahala po celém území, perská armáda byla nedisciplinovaná, špatně vycvičená a nedostatečně zásobená. Car Pavel proto nepovažoval Persii za silného nepřítele, jehož by musel pokořit, namísto toho se snažil dosáhnout vzájemně výhodných vztahů.⁴⁰

Mezi oběma státy zůstávala nedořešena otázka loajality Gruzie. Další ofenzivu na její území ostatně spustil ještě Áqá Mohammad na jaře roku 1797, těsně před svou smrtí.⁴¹ Sami gruzínští vládci měli ze situace obavy a usilovali o ujistění, že tentokrát Rusové jejich zemi

³² Atkin, *Russia and Iran*, 6–7.

³³ *Ibid.*, 54.

³⁴ Atkin, „The Early Stages of Russo-Iranian Relations.“, 33.

³⁵ Atkin, *Russia and Iran*, 42–43.

³⁶ *Ibid.*, 7.

³⁷ Atkin, „The Early Stages of Russo-Iranian Relations.“, 24.

³⁸ Atkin, *Russia and Iran*, 55.

³⁹ *Ibid.*, 53.

⁴⁰ *Ibid.*, 55–56.

⁴¹ *Ibid.*, 55.

skutečně ochrání. Gruzínský král měl dokonce Rusku vyhrožovat, že pokud neustanoví na jeho území stálou posádku, sám přejde na stranu Persie, již se cítí z historických důvodů podřízený. Na základě tohoto podnětu se tak Gruzie na konci roku 1800 měla stát pevnou součástí Ruska. Záměr však uvedl v realitu až Pavlův syn Alexandr o rok později.⁴²

Alexandr nastoupil na trůn s odhodláním udržet region v míru, čímž navazoval na politiku svého otce.⁴³ Následující léta však ukázala, že jeho záměr příliš dlouho nevydržel. Gruzie byla i nadále klíčovou oblastí pro utváření ruské politiky v regionu. K ochraně anektované Gruzie, a tedy i ochraně hranice impéria bylo třeba šířit ruský vliv dále, přinejmenším až k řece Kura. Očekávání přitom byla podobná jako dříve – Persie je slabým státem a kavkazští obyvatelé ruskou osvícenou vůli přijmou s nadšením.⁴⁴ Svou pozornost tak Rusové přesunuli na vyjednávání s chány Nachičevanu, Jerevanu či Gandže. Výsledkem těchto jednání mělo být podřízení chanátů, podobně jako v případě Gruzie. Tamní chánové sice vnímali možnou hrozbu útoku ze strany Persie, na druhou stranu však cítili, že potenciální „spojenectví“ s Ruskem by pro ně příliš výhodné nebylo. Nakonec se spolu s karabašským chánem rozhodli přidat na stranu Persie.⁴⁵

První rusko-perská válka

Neúspěšné počínání Ruska v oblasti mělo v roce 1803 změnit nasazení generála Pavla Cicianova (1754–1806). Jeho působení bývá hodnoceno jako agresivní, kruté a vůči muslimům opovržlivé,⁴⁶ což ovšem nebylo mezi ruskými zástupci výjimkou, podobným způsobem, byť snad s menší razancí, k oblasti přistupoval později i generál Alexej Jermolov (1777–1861). Shoda panuje i v tom, že to byl právě Cicianov, kdo cíleně válku s Persií vyvolal, když zaútočil na chanát Gandže.⁴⁷ Je příhodné dodat, že nejen on, ale i další velitelé, kteří byli do oblasti nasazení, jednali mnohdy z vlastní iniciativy i proti nařízením z Petrohradu, k čemuž docházelo kvůli „neschopnosti Petrohradu tyto představitele kontrolovat“.⁴⁸

⁴² *Ibid.*, 59.

⁴³ *Ibid.*, 60–62.

⁴⁴ *Ibid.*, 64–65.

⁴⁵ *Ibid.*, 67–69.

⁴⁶ Viz např. Behrooz, „From confidence to apprehension,“ 55.

⁴⁷ Behrooz, „From confidence to apprehension,“ 55; rovněž také Laurence Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran: Alexander Griboyedov and Imperial Russia's Mission to the Shah of Persia* (London, New York: Tauris Parke Paperbacks, 2006), 48.

⁴⁸ Atkin, *Russia and Iran*, 39.

Cicianova ofenziva byla ničivá – při masakru v Gandži tehdy zemřely při nejmenším tři tisíce lidí.⁴⁹ Chtěla-li si Persie ve světle mocenských nároků v oblasti udržet tvář, musela na brutální útok odpovědět. Rozhořel se konflikt, který region provázal devět let, od roku 1804 do roku 1813, jehož následky se však do vzájemných vztahů promítaly nejméně následující dvě dekády.

Obě strany měly ve válce v porovnání s nepřítelem určité výhody i nedostatky. Ruská armáda jako celek sice byla podstatně početnější než perská, na Kavkaze ovšem byla nasazena pouze její menší část – udává se deset tisíc mužů, dle některých údajů ale také pouhé tři tisíce. Počet vojáků armády perské se pohybuje kolem padesáti tisíc mužů, ač některé odhady sahají mnohem výše. Zatímco perskou armádu tvořila převážně jízda, ruskou pěchota.⁵⁰ Ruské vojsko se již dokázalo prosadit v předešlých letech ve střetech s evropskými armádami, perské stálo proti „evropské“ zemi poprvé. Ruská vojska byla vedena ostřílenými vojevůdci, v čele Peršanů stál mladičský princ Abbás Mírzá (1789–1833), v době začátku konfliktu teprve patnáctiletý.

Obě armády byly přeskupovány a odvolávány k jiným konfliktům – ruská k válce s Francií (1805–1807 a 1812–1815), k válce s osmanskou říší (1806–1812) a krátce se Švédskem (1808–1809); perská armáda byla nasazována v konfliktu s Afghánistánem (1805–1811), dále proti Wahhábitům (v roce 1811) a pravidelně se střetávala s osmanskými vojsky.⁵¹ Obě armády se též potýkaly s vnitřními problémy. Mezi Rusy byla služba na Kavkaze kvůli tamějším podmínkám značně nepopulární – bojovali zde nejen s nepřítelem, který je svou agilností a odhodláním překvapil, ale též s náročnými přírodními podmínkami, nemocemi a vlivem špatného zásobování též hladem. Mnohdy se proti nim navíc v revoltách obracelo i místní obyvatelstvo, podporované nepřítelem. To vše vedlo k nízké morálce, vysokým ztrátám na životech i dezercím.⁵²

Perská armáda měla výhodu znalosti prostředí a početní převahu. Rusku však nebyla schopna konkurovat v oblasti technologického vybavení.⁵³ Především naprostá absence dělostřelectva v počátcích války byla zásadní nevýhodou, jak ostatně sám následně pochopil Abbás Mírzá (viz dále). Jízda byla tvořena jednotlivými kmeny, avšak kvůli neschopnosti sjednotit se byla značně neefektivní.⁵⁴ Perská armáda se také potýkala s nedostatkem financí, jelikož Fath-Alí Šáh, který navíc svůj elitní oddíl do bojů zapojoval zřídka, nechával

⁴⁹ Michael Axworthy, *A History of Iran: Empire of the Mind* (New York: Basic Books, 2016), 178.

⁵⁰ Atkin, *Russia and Iran*, 107.

⁵¹ *Ibid.*, 100.

⁵² *Ibid.*, 105.

⁵³ *Ibid.*, 108.

⁵⁴ *Ibid.*, 111.

financování z naprosté většiny na pokladnici provincie Ázerbájdžán, již spravoval zmiňovaný korunní princ Abbás Mírzá. Ani vyšší zdanění však Abbásovy vojenské náklady dlouhodobě nebylo schopno pokrýt.⁵⁵

Za této situace nebyla ani jedna strana na delší dobu schopna ovládnout kýžená území a dosáhnout tak jasného výsledku, byť každá ze stran dosáhla dílčích vítězství v konkrétních bitvách.⁵⁶ V závěru války byli úspěšnější Rusové, tuto tendenci pak definitivně stvrdili vítězstvím u Aslanduzu, když porazili více než dvojnásobné vojsko nepřítele.⁵⁷

Klíčovým elementem se v závěru ukázala být role dalších hráčů, především Francie a Velké Británie. Zde je nutné odbočit a zmínit, že Rusko samozřejmě nebylo jedinou zemí, která spatřovala v oblasti potenciál pro vlastní zisky. Právě do této doby totiž můžeme zasadit počátky takzvané Velké hry, která se plně rozehrála až o několik desetiletí později. Byla to ale již Napoleonova kampaň do Egypta a Sýrie na přelomu století, která přiměla Brity bránit své zájmy v Indii. Potenciální nárazníkové pásmo mělo sahát až do Persie.⁵⁸ Jak Francie, tak Británie vysílaly do Persie diplomatické mise a během první dekády 19. století s ní uzavíraly smlouvy (Británie 1801, Francie 1807) zajišťující právě vojenskou pomoc ve „společných“ zájmech. Obě země se však soustředily na dění v Evropě a své závazky vůči Persii mnohdy opomíjely. Persii se proto v průběhu války význačné pomoci nedostalo, byť Francie v Teheránu po určitou dobu například trénovala armádu.⁵⁹ Právě Británie se také ke konci války a v jejím naprostém závěru zhostila role prostředníka a sehrála v nastoleném míru neopomenutelnou roli.⁶⁰

„Rusko válku nevyhrálo, spíše ji zvládlo neprohrát,“ výstižně popisuje výsledek Muriel Atkin.⁶¹ Tomuto výsledku jistě napomohlo ruské spojení s Brity uzavřené poté, co Napoleon Rusko v roce 1812 napadl.⁶² Mírová smlouva mezi Ruskem a Persií podepsaná v Golestánu, nacházejícím se v dnešním Ázerbájdžánu, definitivně stvrdila porážku Persie a do značné míry ovlivnila směřování země minimálně během příštích dvou dekad. Golestánská dohoda se stala symbolem potupy perského vedení, ale i impulzem pro modernizaci Persie.

⁵⁵ *Ibid.*, 118–119.

⁵⁶ *Ibid.*, 122.

⁵⁷ *Ibid.*, 138.

⁵⁸ Manoutchehr M. Eskandari-Qajar, „Between Scylla and Charybdis: Policy-making under conditions of constraint in early Qajar Persia,“ in *War and Peace*, ed. Roxane Farmanfarmanian (London, New York: Routledge, 2008), 31.

⁵⁹ Axworthy, *A History of Iran*, 179.

⁶⁰ *Ibid.*, 180.

⁶¹ Atkin, *Russia and Iran*, 99.

⁶² Axworthy, *A History of Iran*, 180.

Podle smlouvy byly Jerevan a Nachičevan jedinými chanáty, které měly zůstat Persii. Zbylá území nad řekou Aras, tedy i například Gruzie či klíčová oblast Gandže, měly přejít pod ruskou nadvládu. Rusko získalo právo na námořní posádku při Kaspickém moři, ovšem symbolicky nejvýznamnějším symbolem pokoření Persie byl bod smlouvy, který Rusům dával právo uznat perského následníka trůnu. Tím se Persie *de iure* dostala do podřízeného postavení. Nelze se divit, že dohoda vzbudila mezi perským obyvatelstvem vlnu nevole, včetně volání po džihádu.⁶³

„Mnoho textů o qádžárovské éře, zvláště týkajících se zvládnání krizí, armádní schopnosti a společenské organizace v pohraničních oblastech, bylo psáno vítězi válek,“ píše Roxane Farmanfarmaian, poukazujíc na důležitý fakt, který je třeba brát v potaz při studiu rusko-perských vztahů v tomto období.⁶⁴ I z výše nastíněného, a především na základě výsledku první rusko-perské války, by čtenář mohl nabýt dojmu, že období přelomu 18. a 19. století v Persii charakterizuje technologická zaostalost, případně neschopnost vojensky či diplomaticky čelit evropským mocnostem, včetně Ruska, natož se jim jakkoli rovnat. Není tomu ovšem zcela tak. „Zdá se, že Áqá Mohammad Chán intuitivně chápal potřebu iniciativy v politické aréně své doby. Měl jasnou představu o síle svých armád i v porovnání s protivníkem [...] se vším dopředu počítal,“ hodnotí kupříkladu jeden z autorů revizionistické publikace o éře Qádžárovců působení zmiňovaného vládce, jehož navíc přirovnává k hraběti Zubovovi, hlavnímu generálu éry Kateřiny II.⁶⁵

Qádžárovci se v tomto období potýkali s nelehkým úkolem – v době, kdy se jejich vláda nově etablovala a vládci museli věnovat pozornost obnově celistvosti vlastního území, naráželi u hranic na silné nepřátele, Rusy. A ač perští vládci táhlý válečný konflikt v závěru prohráli, ruskému protějšku byli těžkým a vytrvalým protivníkem. Z prohry ve válce si vzali ponaučení a nehodlali se s ní smířit. S cílem znovu dobýt ztracená území a napravit pověst se Persie rozhodla vykročit směrem k modernizaci, reformám a pokroku.

Počátky perské modernizace a další kontakty s Evropou

Perští vládci se cítili golestánskou dohodou poníženi. Není tak s podivem, že ji právě Abbás Mírzá pokládal spíše za pouhé příměří a strádal plány, jak si získat respekt opětovným

⁶³ Axworthy, *A History of Iran*, 180.

⁶⁴ Roxane Farmanfarmaian (ed.), *War and Peace* (London, New York: Routledge, 2008), i.

⁶⁵ Eskandari-Qajar, „Between Scylla and Charybdis,“ 29.

dobytím ztracených území.⁶⁶ K tomu mu měla dopomoc modernější armáda, jejíž reformu v důsledku prohrané války započal. Společně s Mírzu Bozorgem Faraháním Qá'em Maqámem, tehdejším premiérem, zahájil po vzoru Osmanů reformní projekt, jehož cílem byla modernizace armády, respektive využití evropských technologií a metod (označováno jako *nezám-e džadíd*, doslova „nový řád“).

Evropští odborníci, převážně Francouzi a Britové, se na výcviku perských jednotek podíleli již dříve, během první rusko-perské války. Pouze Britové však v pomoci na základě dohody podepsané roku 1814 pokračovali, a byť personál i finance postupně snižovali, v Persii zůstali až do roku 1819.⁶⁷ James Morier, jeden z britských diplomatů v Persii v této době, cituje Abbáse Mírzu, který měl říct, že si „brzy uvědomil, že je marné bojovat s Rusy, aniž by měl vojáky jako oni; že [ruské] dělostřelectvo může stát pouze proti dělostřelectvu; a že všechny snahy udělat na [Rusy] dojem s nedisciplinovanou sebrankou byly veskrze neúspěšné.“⁶⁸ Nutno ovšem dodat, že Abbásův postup v tomto směru nebyl ojedinělý, stejným směrem se kromě Osmanů ubíraly i kroky egyptského místodržícího Muhammada Alího.⁶⁹

Podobně jako v Egyptě, i v Persii docházelo k modernizaci dalších oblastí a sfér na armádu napojených. Vojenské reformy se tak staly katalyzátorem celkové modernizace země a první rusko-perská válka i impulzem modernizačního a reformního procesu v Persii. V průběhu dalších desetiletí tak byl zaveden knihtisk, začaly se vydávat noviny, překládat knihy zejména z evropských jazyků a došlo též k založení první vzdělávací instituce vyššího stupně evropského střihu, Dár-ol-fonúnu. Tento institut měl významný vliv na vzdělanost, šíření technických poznatků, ale například i rozšíření lékařské péče.⁷⁰

Součástí snahy načerpat vědomosti a technologie z ciziny bylo vyslání několika studentů do Velké Británie v roce 1815. Jedním z těchto studentů byl Mírzá Sáleh Šírází, který o své cestě napsal rozsáhlý text, v němž mimo jiné popsal svůj pobyt v Rusku. Text jednak poskytuje detaily Mírzovy cesty, je ovšem obohacen o řadu cenných informací o ruské historii, geografii, nerostném bohatství, popisuje města a jejich obyvatele a dává nám tak možnost poznat, jak bylo Rusko vnímáno Peršany. Mírzá ve svém cestopise prokazuje dobrou

⁶⁶ Axworthy, *A History of Iran*, 181.

⁶⁷ Stephanie Cronin, „Army v. Qajar Period,“ *Encyclopædia Iranica*, online edition, naposledy upraveno 12. 8. 2011, citováno 10. 4. 2022, <https://www.iranicaonline.org/articles/army-v#pt2>.

⁶⁸ James Morier, *A Second Journey through Persia, Armenia, and Asia Minor to Constantinople between the Years 1810 and 1816* (London: Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, 1818), 211.

⁶⁹ Roman Míšek, František Ondráš, Miroslav Šedivý, *Egypt v době Muhammada 'Alího* (Praha: Set Out Books, 2010), 150.

⁷⁰ Monica Ringer, „A Manifesto for educational reform in Qajar Iran, 1859,“ in *The Modern Middle East: A Sourcebook for History*, ed. Camron Michael Amin, Benjamin C. Fortna, and Elizabeth Frierson (Oxford: Oxford University Press, 2006) 43–44.

obeznámenost s detaily vládnutí jednotlivých ruských panovníků a vyjadřuje i své osobní postoje a názory. Zatímco o Kateřině II. Veliké píše s respektem a zmiňuje její iniciativu otevřít školu v každém městě, o caru Pavlovi píše jako o „muži neschopném“.⁷¹ Zaujalo jej také fungování petrohradské policie. Obdivně popisuje, jak strážníci kontrolují každého, kdo do města přichází, a každého, kdo z něj odchází, „a tímto způsobem mají [policisté] informace o všech občanech“.⁷² Dále sice na jednu stranu píše, že ruské země patří k největším a nejsilnějším na světě,⁷³ o místních obyvatelích už ovšem příliš vysoké mínění nemá: „Dle mého názoru jsou ve skutečnosti Rusové zvířata.“⁷⁴

První rusko-perská válka přinesla oběma zemím řadu cenných poznatků o protistraně, jakož i uvědomění o vlastních schopnostech. Pro Persii se stala impulzem ke změně, která se zprvu sice soustředila výhradně na armádu, nastavila však kurz reforem a pokroku, který určoval směřování perské společnosti po celé 19. století.

Rusko pokračovalo v rozšiřování svého vlivu v oblasti. Po zkušenostech z první války s Persií, kterou nebylo efektivně schopno porazit, se rozhodlo spory řešit diplomatickou cestou. V tomto období jsme tak svědky zesílení diplomatických styků mezi oběma státy. Podobně jako dříve ovšem vůle cara plně nedosahovala až na Kavkaz a snahy o dosažení kompromisu se odvíjely od libovůle velitelů, kteří byli do oblasti přiděleni.

Diplomatické vztahy po první rusko-perské válce

Mír podepsaný v Golestánu nechával řadu otázek otevřených. Jednak šlo o repatriaci ruských válečných zajatců a dezertérů, záležitost pro ruskou prestiž dosti palčivou, protože několik stovek z nich přešlo do armády nepřítel. Dalším problematickým bodem byla perská ochrana gruzínského prince, následníka tamního trůnu, jenž se snažil prosadit svůj nárok organizováním protiruských povstání v oblasti.⁷⁵

Nejzávažnějším problémem však byla vágní definice hranic, která se nepřekvapivě stala předmětem sporů v následujících letech.⁷⁶ Ztrátu rozsáhlého strategického území se Persie snažila zvrátit v poválečných jednáních. Perskou stranu v nich většinou zastupoval korunní

⁷¹ Mírzá Sáleh Šírází, *Safarnáme*, ed. Esmá'íl Rá'ín (Tehrán: Rúz-e N, 1347/1968), 146–147.

⁷² *Ibid.*, 122.

⁷³ *Ibid.*, 130.

⁷⁴ *Ibid.*, 138.

⁷⁵ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 58.

⁷⁶ Muriel Atkin, „The Early Stages of Russo-Iranian Relations,“ 28.

princ Abbás Mírzá, guvernér provincie Ázerbájdžán, která patřila k nejbohatším a nejrozvinutějším ve státě.

Za účelem jednání byl do Petrohradu v roce 1814 vyslán diplomat Mírzá Abú-l-Hasan. Jemu osobně se sice nic vyjednat nepodařilo, Rusko však posléze vyslalo reciproční misi do Persie. Vedl ji zkušený a obávaný generál Alexej Jermolov. Jak již bylo zmíněno, Jermolov přistupoval k oblasti Kavkazu a Persie podobně jako jeho předchůdce Cicianov, agresivně a s despektem. Podobně jako většina ruských zástupců i vládců měl Jermolov v plánu dostat území Kavkazu a perské říše pod ruský vliv, čímž mělo dojít k „civilizování“ obyvatelstva.⁷⁷

Vzhledem k pověsti, jež jej předcházela, nebyl Jermolov u perského dvora přijímán příliš kladně. Uškodil si i tím, že odmítl uznat právo designovaného nástupce Abbáse Mírzy na trůn.⁷⁸ Rusové sice měli díky golestánské dohodě pravomoc uznat následníka perského trůnu, Jermolov však v tomto případě nejednal příliš diplomaticky a poštvál tak proti sobě *de facto* vrchního velitele perských ozbrojených sil a hlavní osobnost diplomatických jednání.

Detailům Jermolovovy mise do Persie v roce 1817 se podrobně věnuje ve svém článku Irène Natchkebia z univerzity v Tbilisi, která popisuje okolnosti setkání perských a ruských zástupců. Líčí mimo jiné přístup Jermolova, který kupříkladu opakovaně odmítal respektovat pravidla perské etikety při audienci – neodložil těžké vojenské boty, místo nichž měl obléknout rudé punčochy, jak bylo pro evropské vyslance zvykem.⁷⁹ Je nicméně pozoruhodné, jak gruzínská autorka v závěru hodnotí výsledek mise a celkový přístup ze strany Ruska. Až překvapivě nekriticky a vstřícně píše: „[Mise] přesvědčila Persii o ruské moci. To potvrzuje fakt, že Jermolov na rozdíl od ostatních evropských vyslanců rozhodně odmítl uposlechnout etikety dvoru Fath Alí Šáha a objevil se v generálských botách Ruského impéria, čímž demonstroval, že Rusko, nejsilnější geografický soused Persie, se ničemu nepoddá.“⁸⁰

Ve skutečnosti to bylo ovšem právě Jermolovovo chování, které misi odsoudilo k nezdaru. Atkin výsledek označuje za „extrémně nešťastný“, vzhledem k tomu, že „lidé v obou zemích toužili po lepších vztazích“.⁸¹ Vyřešení situace byl nakloněn i ruský car, jenž byl ochoten učinit určité ústupky, co se územních sporů týkalo. Zde se ovšem opět projevil Jermolovův charakter, když generál odmítl jakýkoli kompromis a předkládal Persii další požadavky nad rámec sjednané golestánské dohody. Vzhledem k tomu, že Jermolov „byl ve

⁷⁷ Atkin, *Russia and Iran*, 74; 163.

⁷⁸ Atkin, „The Early Stages of Russo-Iranian Relations,“ 28.

⁷⁹ Irène Natchkebia, „Some Details of the General Yermolov’s Embassy in Persia (1817),“ *Iran & the Caucasus* 16, no. 2 (2012): 210.

⁸⁰ Natchkebia, „Some Details of the General Yermolov’s Embassy in Persia (1817),“ 215.

⁸¹ Muriel Atkin, *Russia and Iran*, 154.

všech bodech odmítnut a vrátil se do Tbilisi, aby převzal velení nad ruskými kavkazskými provinciemi“,⁸² nedá se jeho mise hodnotit jinak než jako fiasko.

V Petrohradu se ovšem snahy o vyřešení konfliktu nevzdali, proto byla vyslána mise nová, pod vedením Semjona Mazaroviče, který při předchozí misi působil nejprve jako lékař, posléze též jako mluvčí, když se Jermolovovi „z toho či onoho důvodu nechtělo mluvit přímo s perskými ministry“. ⁸³ A právě k této Mazarovičově misi byl jako sekretář vyslance a oficiální tlumočnick přířazen Alexandr Sergejevič Gribojedov.⁸⁴

Druhá rusko-perská válka

Alexandr následně strávil v Persii dva roky, během nichž povýšil z pouhého sekretáře na vedoucího diplomatické mise v Tabrízu, diplomatickém centru Persie. Jemu nadřizený Mazarovič totiž většinu času trávil při dvoru qádžárovského šáha v Teheránu. Po těchto dvou letech, jimž bude věnována pozornost ve čtvrté kapitole, byl Gribojedov na vlastní žádost přemístěn k úřadu generála Alexeje Jermolova v gruzínském městě Tbilisi. Po roce stráveném zde se Gribojedov vrátil do Moskvy.

Mazarovičova mise pomohla ustanovit ruskou diplomatickou přítomnost v Persii, výrazných výsledků ovšem nedosáhla, a to zejména kvůli protichůdným nařízením z Petrohradu a již popsané svérázné politice, kterou v regionu Kavkazu a pohraničí s Persií vedle Alexej Jermolov.⁸⁵

Neuzavřená také zůstala otázka hranic mezi ruským a perským impériem, kterou se iniciativně rozhodl vyřešit Abbás Mírzá, když v roce 1825 vyslal do Tbilisi delegaci. Významnější posun nepřinesla tato, ani další mise v následujícím roce, vyslaná Jermolovem ke dvoru Fath-Alí Šáha, jejímž oficiálním důvodem měla být zpráva o smrti cara Alexandra. Tato delegace již ovšem do země přicházela v době stupňovaného napětí u hranic.

Jermolov v jednáních o územních sporech odmítal jakékoli ústupky Persii a cíleně porušoval některé body golestánské dohody týkající se vymezení hranic. Abbáse Mírzu hnala vidina napravení poškozené reputace vlastní i státní, motivací mu byly i vojenské úspěchy z osmanko-perské války. Dlouhodobě usiloval i o to, aby jej Rusové konečně uznali následníkem trůnu. Perský princ konflikt aktivně očekával, i proto do čela hraničních oblastí

⁸² *Ibid.*, 153–4.

⁸³ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 58.

⁸⁴ *Ibid.*, 41.

⁸⁵ *Ibid.*, 74–75.

postavil bývalé chány Baku, Šírvánu a Karabachu, kteří uprchli pod jeho ochranu poté, co jejich chanáty přešly pod Rusy. Od tohoto kroku si Abbás Mírzá sliboval, že chánové sami vyburcují své bývalé poddané k povstání proti ruské nadvládě. Stejným způsobem využil i pretendenta gruzínského trůnu.

Jermolov si začal připravovat půdu pro střet, když vyslal vojska okupovat dvě významná místa poblíž jezera Gokča a zbudoval také strategicky situovanou pevnost. Z těchto dvou pozic mohl vhodně zaútočit na Jerevan. Svůj zábor cizího území omlouval tím, že perská vojska také zabírají rozsáhlá území v Karabachu. Potenciálního nebezpečí si byl Hosejn Chán, místodržitel Jerevanu, vědom. V polovině roku 1826 proto na pevnost zaútočil.⁸⁶ Právě do tohoto momentu můžeme zasazovat počátky druhé rusko-perské války.

Konflikt se plně rozhořel „bleskovou válkou“ Abbáse Mírzy, který provedl překvapivě úspěšnou invazi do Gruzie, Táleše a Baku v době, kdy se do Persie dostávaly zprávy o děkabristickém povstání, v té době již potlačeném. Zdálo se, že nepřítel je oslaben a jedná se tak o vhodný moment k započetí útoku.⁸⁷ A skutečně – ačkoli Jermolov konflikt dlouho zamýšlel a provokoval, nedokázal na náhlý útok účinně reagovat, za čímž jistě stála i neúplná podpora z Petrohradu, kvůli Jermolovově nejisté roli v děkabristickém povstání, i nejednotná rozhodnutí představitelů zahraniční politiky. V tento moment byl do oblasti převelen generál Paskevič a s ním i Alexandr Gribojedov. Až jejich příjezd zvrátil vývoj války.⁸⁸ S Paskevičem v čele se otevřely možnosti diplomatictějšího přístupu, nevybíravé způsoby Jermolova byly nahrazeny snahou o dialog, a to jak s centrální vládou, tak s místními vůdci.⁸⁹

Torkmánčájská dohoda: Stvrzení podřízené pozice Persie

Během podzimu roku 1827 začala mírová jednání. Pro obě strany byla válka nesmírně nákladná, Rusy navíc tlačil čas – potřebovali co nejdříve přesunout většinu jednotek k hranicím s Osmany. Podobně jako při vyjednávání během první války zde opět sehráli významnou roli britští diplomaté jako mediátoři mezi oběma stranami. Ruskou stranu ve většině klíčových jednání zastupoval právě Alexandr Gribojedov. Na rozdíl od první rusko-perské války bylo tentokrát Rusko jasným vítězem. Finální jednání se uskutečnila ve vesnici Torkmánčáj

⁸⁶ Atkin, „The Early Stages of Russo-Iranian Relations Early Stages,“ 30.

⁸⁷ Muriel Atkin, *Russia and Iran*, 157.

⁸⁸ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 142.

⁸⁹ *Ibid.*, 144–5.

v provincii Ázerbájdžán na počátku února roku 1828. Stvrzením nové dohody připadla Rusku další území, včetně Jerevanu a Nachičevanu, čímž se ustanovila dodnes platná severní hranice Íránu. Kromě toho si Rusko mohlo v Persii zřizovat konzuláty za účelem ochrany vlastních obchodníků v zemi, šáh měl garantovat, že z perské strany nebude ničím bráněno emigraci perských občanů, především arménských křesťanů, na území Ruska. Stejně tak nemělo být bráněno v repatriaci válečných i jiných ruských zajatců. Rusku byla navíc potvrzena možnost zřízení námořnictva v Kaspickém moři, jakož i příležitost k obchodu tamtéž. Persie měla zaplatit reparace v hodnotě 20 milionů rublů. Jediným pro Persii kladným výsledkem bylo, že Rusko uznalo Abbáse Mírzu jako následníka perského trůnu.⁹⁰

Vítězstvím ve druhé rusko-perské válce se stvrдила nadřazená pozice Rusů, kteří se nyní již mohli opírat o torkmánčájskou dohodu. „Imperiální sny Petra [I. Velikého], Kateřiny [II. Veliké] a Alexandra I. o kontrole Černého a Kaspického moře se konečně vyplnily,“ komentuje situaci Kelly.⁹¹ Vojenská porážka Persie byla i mocenským vítězstvím nad Velkou Británií, jejíž vliv v oblasti Rusko nyní zásadním způsobem překonalo. Persie přestala být v centru počátečních bojů Velké hry. Její dějiště se přesunulo dále na východ, do oblasti Afghánistánu.

⁹⁰ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 159.

⁹¹ *Ibid.*, 160.

3. Život Alexandra Sergejeviče Gribojedova do roku 1818

„Gribojedovův život byl zastřen různými mračny: následkem prudkých vášní a mocných okolností,“ píše Puškin ve vzpomínkovém textu o svém dlouholetém dobrém příteli.⁹² Tato věta odkazuje k několika nejasným událostem či obdobím Gribojedovova života,⁹³ jedním z nich může být už i samo jeho narození. Zatímco většinou se udává rok 1795,⁹⁴ poslední zkoumání básníka a diplomata života naznačují, že se Gribojedov narodil již o pět let dříve. Dochází tak k revizi určitých dříve pochybných údajů – například by to znamenalo, že mladý Alexandr nenastoupil na univerzitu v deseti letech, ale spíše v reálnějších patnácti.⁹⁵

Prvního vzdělání se Alexandrovi dostalo doma od vychovatelů, v roce 1802 nebo 1803 nastoupil do „penzionu pro urozené“⁹⁶ spadajícího pod Moskevskou univerzitu. Jednalo se o institut, který studenty připravoval na práci ve státní službě či armádě.⁹⁷ V roce 1806 nastoupil Gribojedov na Moskevskou univerzitu, „na literární oddělení filozofické fakulty“.⁹⁸ Podle Kellyho tamější „ambiciózní kurikulum“ studenty seznamovalo s řeckou literaturou a gramatikou, rétorikou, ruskou poezií, světovou historií, dějinami, statistikou a geografii Ruského impéria, *orientálními jazyky*, němčinou, francouzštinou i angličtinou.⁹⁹ V roce 1808 získal Gribojedov titul „kandidáta“,¹⁰⁰ ve studiu ovšem pokračoval – do roku 1810 se věnoval právu a následně se rozhodl své znalosti dále rozšířit o matematiku a přírodní vědy.¹⁰¹ Poslední zmiňované obory však dokončit nestihl kvůli válce s Francií, jež začala v roce 1812.¹⁰² Období, které Alexandr strávil v penzionu a na univerzitě jej v mnohém ovlivnilo, získal řadu přátel a načerpal inspiraci pro svá první díla. Především však získal znalosti a zkušenosti, jež následně využil v diplomacii.

⁹² A. S. Puškin, „Iz „Putěšestvija v Arzrum vo vremja pochoda 1829 goda,“ in A. S. *Gribojedov v vospominanijach sovremennikov*, ed. V. E. Vacuro (Moskva: Chudožestvennaja litěratūra, 1980), 265.

⁹³ V. E. Vacuro (ed.), A. S. *Gribojedov v vospominanijach sovremennikov*, 406, poznámka 4.

⁹⁴ Orlov udává již 1794, viz VI. Orlov, „Osnovnyje daty žizni A. S. Gribojedova,“ in Gribojedov, *Sočiněnija*, 667.

⁹⁵ Případně v jedenácti versus šestnácti letech, když dle Orlova měl nastoupit na univerzitu v roce 1806, viz Orlov, „Osnovnyje daty žizni A. S. Gribojedova,“ in Gribojedov, *Sočiněnija*, 667.

⁹⁶ *Blagorodnyj pansion* – VI. Orlov, „Osnovnyje daty žizni A. S. Gribojedova,“ 667.

⁹⁷ Laurence Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran: Alexander Gribojedov and Imperial Russia's Mission to the Shah of Persia* (London, New York: Tauris Parke Paperbacks, 2006), 10.

⁹⁸ Orlov, „Osnovnyje daty žizni A. S. Gribojedova,“ in Gribojedov, *Sočiněnija*, 667.

⁹⁹ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 11.

¹⁰⁰ Podle Kellyho ekvivalent bakalářského titulu – Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 11.

¹⁰¹ Orlov, „Osnovnyje daty žizni A. S. Gribojedova,“ in Gribojedov, *Sočiněnija*, 667; Kelly uvádí, že titul získaný v právu měl být magisterský, studium matematiky a přírodních věd doktorské. Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 11.

¹⁰² Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 11.

V období francouzsko-ruské války narukoval do armády. Než se stihl bojů zúčastnit, vážně onemocněl. Ani po uzdravení v podstatě aktivně nebojoval, byl totiž povýšen na post pobočníka a soukromého sekretáře generála v Brestu Litevském. Zde řádně odstartoval svou literární kariéru, když napsal dva články, částečně ve verši, o událostech na frontě pro známý moskevský časopis.¹⁰³ I toto období se jeví jako zásadní pro Alexandrovu následující kariéru, jelikož zde „vytříbil svoje administrativní schopnosti a naučil se základům práce v autokratickém systému. [...] byl vhozen do světa, v němž se žádá skutečná aktivita a odpovědnost, a získal enormní množství životních zkušeností.“¹⁰⁴

Po konci války, v roce 1815, se Gribojedov přesunul do Petrohradu, kde si již výše zmíněnými články získal pozornost. Tu nadále přitahoval dramaty, která v tomto období napsal.¹⁰⁵ Není též bez zajímavosti, že se zde přidal k zednářské lóži, kde se seznámil s osobnostmi, jež v budoucnu sehrály vůdčí role v děkabristickém povstání, v další málo objasněné kapitole Gribojedovova života. „Pravděpodobně nikde jinde v Evropě nehrálo zednářství tak významnou roli ve vývoji kulturního života [...] jako v Rusku,“ dodává navíc Kelly.¹⁰⁶

Prestiž a pozornost však nestačily na zaplacení nákladného života mezi petrohradskou smetánkou. Proto Gribojedov nastoupil na ministerstvo zahraničí, tehdy ještě známé pod dřívějším názvem *Kolegium*, kde se seznámil s Alexandrem Puškinem. Zdá se, že díky vynikajícím studijním výsledkům mohl přeskočit fázi zaškolování v archivech a nastoupit přímo na úřad. Gribojedovovi nadřízení si evidentně všimli jeho schopností i jazykového nadání a snad na jejich doporučení se Gribojedov přihlásil na Petrohradskou univerzitu, kde začal studovat *arabštinu a perštinu*.¹⁰⁷ Jeho primárním zaměřením byly jazyky, které studoval, „aby se stal profesionálním překladatelem pro ministerstvo, prestižní post, jež by mu zajistil možnost zůstat v hlavním městě“.¹⁰⁸ Lze očekávat, že získal i penzum znalostí o historii a kultuře persko- a arabskojazyčných oblastí. Tím se stal potenciálně cenným adeptem pro styk s těmito teritorii, a ač on sám měl pramalý zájem opustit petrohradské kruhy, stát si byl jeho kvalit vědom a byl též připraven je v době napjatých vztahů s Persií využít.

Osudový moment nastal, když se Alexandr zúčastnil „dvojitého“ duelu, tedy souboje dvou párů, v němž šlo o přízeň jisté mladé dámy a reputaci účastníků střetu. První ze střetů

¹⁰³ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 17–22.

¹⁰⁴ *Ibid.*, 23.

¹⁰⁵ *Ibid.*, 26–28.

¹⁰⁶ *Ibid.*, 30.

¹⁰⁷ *Ibid.*, 32–34.

¹⁰⁸ *Ibid.*, 34.

dopadl fatálně a Gribojedovův duel se již neuskutečnil, což pro Alexandra bylo polehčující okolností v následně zahájeném vyšetřování. „V Rusku, jako v jiných zemích, byly duely přísně nezákonné.“¹⁰⁹ Přímému trestu se snad i díky přízni nadřízených Gribojedov vyhnul, určité potrestání ovšem přeci jen přijít muselo – měl být přesunut na zahraniční post. Na výběr měl mezi nižším postem na konzulátu ve Filadelfii a vyšším při nově ustanovené stálé misi pod vedením Semjona Mazaroviče v Persii. Vzhledem ke studijnímu zaměření „trestaného“ a jeho „rapidnímu studijnímu pokroku“, a to nejen v jazyce, ale i perské historii a reáliích, byl tento post ministerstvem preferován.¹¹⁰ V polovině roku 1818 bylo rozhodnuto – Alexandr Gribojedov odjede do Persie.¹¹¹

¹⁰⁹ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 39.

¹¹⁰ *Ibid.*, 32–40.

¹¹¹ Orlov, „Osnovnyje daty žizni A. S. Gribojedova,“ in Gribojedov, *Sočiněnija*, 669.

4. Analytická část: Reflexe Persie ve spisech Alexandra Gribojedova

Před odjezdem do Persie: Stereotyp nekulturnosti

„Představ si, kam mě chtějí poslat [...]. Do Persie, abych tam žil. Ať se vzpírám sebevíc, nic naplat. [...] Namítal jsem, že by bylo kruté chtít, abych svá nejlepší léta strávil mezi divokými Asiaty v dobrovolném exilu.“¹¹²

Takto popisuje v dopise dlouholetému příteli své pocity Alexandr Gribojedov v moment, kdy mu bylo oznámeno, že bude vyslán jako účastník diplomatické mise do Persie. Rozhodnutí se Gribojedov vzpíral a argumentoval, že tímto krokem ho ministerstvo odloučí od „kulturních lidí“.¹¹³ Ministerstvo své rozhodnutí nepřehodnotilo, alespoň však Gribojedova povýšilo. Rozhovor s ministrem zahraničí dále pokračoval:

„V odloučení zdokonalíte své dary.“

„Nikoli, Vaše Jasnosti. Muzikantovi i básníkovi je třeba posluchačů a čtenářů, ti v Persii nejsou...“¹¹⁴

Dopis byl napsán 15. dubna roku 1818.¹¹⁵ Gribojedov se tehdy aktivně věnoval studiu orientalistiky, měl se totiž stát „specialistou na Asii“.¹¹⁶ Přibližně půl roku studia jej vybavilo základy blízkovýchodních jazyků a historickým přehledem, zjevně jej však nezbavilo předsudků, s nimiž k Persii přistupoval ještě předtím, než s Persií a jejími obyvateli přišel vůbec do styku. Gribojedovovy předsudky vůči Persii reflektují smýšlení, které zapadá do kontextu „civilizační mise“, jíž Rusko, jak bylo popisováno v předchozích kapitolách, aplikovalo vůči „Orientu“,¹¹⁷ respektive jíž vysvětlovalo svou vojenskou přítomnost a aktivitu v oblastech

¹¹² Dopis č. 5, S. N. Begičovu, 15. dubna 1818: A. S. Gribojedov, *Sočiněnija*, ed. V. Orlov (Moskva: Gosudarstvennoje izdatěl'stvo chudožestvennoj literatury, 1956), 528.

¹¹³ *Ibid.*, 528.

¹¹⁴ *Ibid.*, 528.

¹¹⁵ Data dopisů jsou uváděna dle starého ruského způsobu datování, tedy dle juliánského kalendáře. Citovaný dopis by tak byl podle gregoriánského kalendáře napsán 27. 4. 1818.

¹¹⁶ Laurence Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran: Alexander Griboyedov and Imperial Russia's Mission to the Shah of Persia* (London, New York: Tauris Parke Paperbacks, 2006), 34.

¹¹⁷ Pozice Ruska v bipolárním dělení mezi Východem a Západem byla v průběhu staletí formována geografickými, politickými i náboženskými faktory. Na ukotvení země se podepsalo přijetí východního křesťanství, mongolské výboje i radikální reformy Petra Velikého. V 19. století země zažívala „krizi národní identity“, utvářené západními i východními vlivy. „Westernizace“ započatá Petrem Velikým se v průběhu sta let následujících po jeho éře začala projevovat kolonialistickými tendencemi s cílem expandovat do cizích zemí. Šlo

Kavkazu a pohraničí s perskou a osmanskou říší. V kontextu této „civilizační mise“, jejíž součástí byl i Gribojedov, lze argumentovat, že předsudky a stereotypy jsou konstruovány na základě protikladného vymezování se civilizace, kterou zde reprezentují Rusové, vůči perské „necivilizaci“, barbarství či, jak sám Gribojedov píše, „divokosti“. Gribojedovovy předsudky formují několik stereotypů, jež budou na následujících stranách popsány. Prvním z nich je stereotyp nekulturnosti, který je zde utvářen rétoricky v Gribojedovových generalizujících soudech a přehánějících tvrzeních, jako například, že v Persii nejsou čtenáři či posluchači poezie.

Vidíme, že ona divokost, tedy *necivilizovanost*, se v očích Gribojedova projevuje nedostatky na poli umění. To je první předěl mezi civilizací a „divočinou“; jeho skupinou („ingroup“), tedy Rusy, a cizí skupinou („outgroup“), Peršany. Lze předpokládat, že i po nedlouhém studiu orientalistiky musel být Gribojedov alespoň v základech seznámen s velkolepou a rozsáhlou tradicí perské literatury, a zvláště poezie, která navíc v tomto období prožívala fázi obrody.¹¹⁸ Ostatně básníkem byl i sám vládce země Fath-Alí Šáh, což ovšem Gribojedov po pozdějším setkání s ním ve svých poznámkách nijak nereflkuje. V době, kdy se na ministerstvu zahraničí rozhoduje o jeho vyslání do Persie, Gribojedov cíleně popírá existenci perské poezie, aby podepřel v tehdejší společnosti rozšířený předsudek o divokosti a nekulturnosti tamních obyvatel. V kontextu kritické diskurzivní analýzy je třeba zmínit, co touto „de-emfází/marginalizací“ na straně *protějšku* Gribojedov sděluje o své skupině. Čtenáři mezi slovy naznačuje, že právě Rusové jsou oproti Peršanům národem civilizovaným, což se mimo jiné projevuje i vyspělou a hodnotnou uměleckou scénou.

Otázka civilizovanosti a téma ruské civilizační mise (nejen) v Persii nebyly pouhou rétorikou petrohradských vládních kruhů, ale i významnou součástí společenské debaty o Orientu. Elena Andreeva, která ve své publikaci *Russia and Iran in the Great Game: Travelogues and Orientalism* čerpá z více než dvou set cestopisů či dalších prací Rusů vyslaných do Persie v průběhu 19. a na počátku 20. století,¹¹⁹ píše, že toto téma spojuje v podstatě všechny ruské cestovatele v Persii.

především o Kavkaz, Blízký východ a Střední Asii, tato teritoria představují tehdejší ruské pojetí *Orientu*. Viz Andreeva, *Russia and Iran in the Great Game: Travelogues and Orientalism* (London, New York: Routledge, 2007), 9; 29.

¹¹⁸ Perská poezie byla navíc od poloviny 18. století přehodnocována tvůrci směru „literárního“ návratu (bázgašt-e adabí), kteří usilovali o stylistickou revitalizaci počátků perské poezie. Tomuto hnutí vycházejícímu z Isfahánu po pádu Safíjovců a jeho významu pro následující vývoj perské literatury se mimo jiné obsáhle věnuje Kevin L. Schwartz ve své knize *Remapping Persian Literary History, 1700–1900*, v kapitole „Isfahan c. 1722–1801“.

¹¹⁹ Elena Andreeva, *Russia and Iran in the Great Game*, 1.

První setkání: Stereotypy nečistoty a nevychovanosti

Gribojedov vyjel z Moskvy na podzim roku 1818 a mířil do Tbilisi. Svoji cestu, která pokračovala až do Teheránu, kam dorazil v březnu 1819, popisuje v dopisech příteli Štěpanu Begičovovi. Ač jsou tyto dopisy, v edicích většinou nazývané „zápisky z cest“,¹²⁰ adresované přímo Begičovovi, Gribojedov sám píše, že byt' nezamýšlí jejich publikování, nevádí mu, když si je přečtou i jiní.¹²¹ Na několika místech mají tyto „zápisky z cest“ spíše podobu útržkovitých poznámek, které si autor psal a jež měl snad později v plánu sepsat v dopisech. Hlavním tématem těchto „zápisků“ je popis cesty, okolí, přírody či lidí, žánrově se zde tak korespondence, potažmo jednotlivé poznámky, přibližuje cestopisu.

Po překročení ruské a perské hranice dorazila karavana kolem třetího února roku 1819 do Jerevanu, hlavního města stejnojmenného chanátu. Ocitla se tak v prvním významnějším městě perské říše. Uvítání očekávané u bran města ovšem nebylo takové, jaké si ruští hodnostáři představovali:

„Představ si ten šok člověka, který se v poledne klepe na krutém mraze s vidinou toho, že nalezne útočiště v útulné komnatě; nepřišla nás uvítat ani duše. [...] Zuřil jsem, přitom taková neúcta k ruským hodnostářům by na mém místě urazila každého, i někoho méně ješitného. Mijeli jsme zahrady, [...] hřbitovy, dlouhé kamenné ploty, za nimiž stály domy, věže i kupole mešit, a stále nás nikdo neuvítal! Mazarovič křičí, že vtrhne přímo k sardárovi¹²² a to bude povyku.“¹²³

Nakonec jim v ústrety přijel posel od sardára „oděný v drahocenném kožichu, na bohatě ozdobeném koni“, jenž omluvně vysvětloval, že delegaci očekávali na jiné cestě.¹²⁴

V ten moment nám faráš¹²⁵, ve vysoké čepici a tmavě modrém kaftanu s rukávy visícími na zádech, svojí dlouhou hůlkou ukázal cestu a nemilosrdně bil kohokoli, kdo mu padl pod ruku – muže i ženy. [...] Vpředu nevychovaní nesli židle do nám přiděleného domu. To mě těšilo. Takové zvláštní upřednostnění pro nás, Rusy;

¹²⁰ VI. Orlov tyto spisy ve své edici označuje jako „Puťovyje zapiski“: Gribojedov, *Sočiněnija*, 416.

¹²¹ II. Puťovyje pisma k S. N. Begičovu, 29. ledna – polovina února 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 425.

¹²² Vojenský velitel oblasti, viz: Sergej Fomičov, *Gribojedov: Enciklopedija* (Sankt-Petěrburg: Něstor-Istorija, 2007), 306.

¹²³ II. Puťovyje pisma k S. N. Begičovu, 29. ledna – polovina února 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 430.

¹²⁴ *Ibid.*

¹²⁵ Osobní stráž vysoce postavených činitelů, viz: Fomičov, *Gribojedov: Enciklopedija*, 356.

zatímco Angličané pokorně ohýbají kolena a usedají na zem [...] i zutí. My, na vyvýšených sedadlech, tlustými podrážkami bezstarostně dupeme po cenných perských kobercích.“¹²⁶

Tento text ze 4. února roku 1819 je bohatě prostoupen autorovými poznámkami a postřehy o místních obyvatelích. Gribojedov zde ovšem nehledí na etnickou diverzitu obyvatelstva východní Arménie, která od poloviny 17. století spadala pod safijovskou Persii a někdy též bývá nazývaná „perská“. V průběhu 18. století bylo toto kavkazské území rozděleno na chanáty Jerevan a Nachičevan. Arménské obyvatelstvo v nich tvořilo pouze menšinu, početnější byli jak Kurdové, tak obyvatelé turkického původu. Lze ovšem předpokládat, že Gribojedov přišel do styku především s etnickými Peršany, kteří, byť nebyli majoritou, tvořili taktéž početnou a elitní vrstvu v místních společenstvích.¹²⁷ Gribojedov zpravidla píše o prostředí jako o „perském“ a lidech jako o „Peršanech“.

Nespokojenost s prvotním nedostatečným uvítáním odráží nadřazenou pozici, do níž se sami Rusové stavěli. V tomto postavení chtěli být nejen vůči místním obyvatelům, ale též, jak z dopisu jasně vyplývá, vůči Britům. Svě dominantní postavení se členové delegace snažili dát najevo i podobnými gesty jako již zmiňovaným nezutím obuvi v místnosti. Tím, podobně jako dříve generál Alexej Jermolov (viz druhou kapitolu), cíleně ignorovali místní pravidla etikety. Gribojedov nám ovšem nechtěně poskytuje informaci o tom, že Britové byli s pravidly slušného chování srozuměni lépe, a pakliže usilovali o dominantní postavení a rozšiřování svého vlivu, neuchylovali se k podobným neuctivým gestům.

Setkání v Jerevanu bylo zdrojem údivu a překvapení na obou stranách. Pro Rusy skýtalo prostředí neobvyklou podívanou. „*Jejich zjev, grimasy, šaty – to všechno vypadá, jako když přijdeš na maškarádu,*“¹²⁸ píše Gribojedov. Ze stejného důvodu ale sami Rusové přitahovali pozornost místních:

„Každou minutu vyplní místnost neznámé tváře, které se nám dívají do očí, do papíru, pokud píšeš, a právě v tento moment se mi jeden, nezvykle otravný ksicht,

¹²⁶ II. Puťovyje pisma k S. N. Begičovu, 29. ledna – polovina února 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 430.

¹²⁷ George A. Bournoutian. „The Population of Persian Armenia Prior to and Immediately Following its Annexation to the Russian Empire: 1826–1832,“ příspěvek na konferenci „Nationalism and social change in Transcaucasia“ 24.–25. dubna 1980.

¹²⁸ II. Puťovyje pisma k S. N. Begičovu, 29. ledna – polovina února 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 434.

přikrytý ošklivou čepicí, zabořil do dopisu. Mám strašnou chuť dát mu za to za vyučenou. ¹²⁹

Na této ukázce lze opět manifestovat příklad „emfáze“ a „de-emfáze“, při popisu chování proti sobě stojících skupin. Zatímco chování Peršanů, na něž ruský diplomat není zvyklý, je hodnoceno jako neomalené či neslušné, přičemž jsou užívána citově zabarvená adjektiva, chování „vlastní skupiny“, které zde může reprezentovat šlapání v botách po kobercích či vyžadování židle, tedy chování, které bylo Peršany pravděpodobně pokládáno za urážlivé, neshledává Gribojedov nijak negativním, a dokonce jej vyzvedává. Zdá se, že s předsudkem o nevychovanosti již diplomat do Persie vstoupil a pouhé prvotní neslavné uvítání delegace stačilo k utvrzení tohoto předsudku. Během uvítání a následujícího setkání, jež v korespondenci Gribojedov popisuje za použití substantiva „*nevychovaní*“, Gribojedov nabyl stereotypizujícího dojmu nevychovanosti Peršanů.

Autoři publikace *Sociální distance, interakce a kategorizace*, zkoumající sociální stratifikaci, tvrdí, že nerovnosti mezi lidmi vznikají v interakcích a asociacích.¹³⁰ Ve svých přístupech také užívají dělení na „naši skupinu“ a „ostatní skupiny“, přičemž poukazují na to, že při členění do těchto skupin jsou brány v potaz různé atributy jako morálnost nebo čistota, na základě čehož vznikají jednotlivé stereotypy a dané skupiny jsou tak „často popisovány jako líné, nezodpovědné, *špinavé*, nemorální a neschopné převzít odpovědnost sama za sebe.“¹³¹ Gribojedov toto čtenáři potvrzuje, když po prvním setkání s poslem *sardára* a dvěma *faráši* píše, že jej do nosu udeřil „*omamný, těžký, nepříjemný zápach*“, kterým kolem sebe dotyční „*tak silně a rychle uměli infikovat vzduch*“.¹³² Užitím záporně laděných adjektiv tudíž Gribojedov jednak podporuje v čtenáři negativní obraz Peršanů a jednak vytváří další stereotyp, kterým sobě i čtenáři dokládá *necivilizovanost* zdejšího obyvatelstva – stereotyp nečistoty zdejších obyvatel.

Je nutné podotknout, že osoby, se kterými se Gribojedov setkal, nehodnotil pouze negativně. Kupříkladu ze svého hostitele Mehmeda-Beka¹³³ si odnesl dobrý dojem. Při jeho popisu nešetří kladnými adjektivy a substantivy: „*Krásné sluníčko Jerevanu – plešatý, přívětivý, veselý stařík, milovník Rusů, obdivovatel Jermolova.*“¹³⁴ Snad právě zmiňovanou

¹²⁹ *Ibid.*, 432

¹³⁰ Jiří Šafr (ed.), *Sociální distance, interakce, relace a kategorizace: alternativní teoretické perspektivy studia sociální stratifikace* (Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008), 7.

¹³¹ *Ibid.*, 18.

¹³² II. Puťovyje pisma k S. N. Begičovu, 29. ledna – polovina února 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 431.

¹³³ Vzhledem k možnostem ruského zápisu Gribojedov uvádí jako „Megmed-Bek“.

¹³⁴ II. Puťovyje pisma k S. N. Begičovu, 29. ledna – polovina února 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 432.

náklonností vůči Rusům, a zvláště kavkazskému generálovi, si místní vůdce diplomata získal. Na dalších řádcích Gribojedov popisuje, jak Mehmed-Bek nabídl Mazaroviči, že bylo-li by to hostovo přání, může svým sluhům, nebo dokonce bratru, nechat uříznout hlavu. Diplomata se tím snaží seznámit svého čtenáře s „perskou uctivostí“, respektem zde projevovaným vůči hostům.¹³⁵ Těžko ovšem soudit, zdali sám tato zdvořilostní pravidla, známá pod perským výrazem *ta'árof*, prohlédl a správně posoudil, nakolik byl Mehmed-Bek Rusům opravdu nakloněn. Dodejme, že se jedná o další náznak stereotypu násilnosti, který bude popsán dále.

Na cestě časem: Stereotyp zaostalosti

Prvotní rozpaky z jerevanského uvítání vynahradil příjemný večer, o kterém Gribojedov píše:

„Konverzace pokračovala ještě dlouho po půlnoci. Rozpálený tím, co jsem viděl i vypil, jsem se přenesl o dvě stě let zpět do naší otčiny. Pána domu jsem si představoval jako dobrosrdečného Moskvana, pečujícího o německé hosty, dva faráše jako jeho sluhy a sám sebe jako Olearia.“¹³⁶

Jeho přirovnání tehdejší Persie k Rusku před dvěma sty lety stojí za pozornost. Gribojedov se k němu totiž opakovaně vracel. Například v červenci roku 1827, když jednal v pevnosti Abbás-Ábád s Abbásem Mírzou, jej navštívili dva zástupci perské říše, načež Gribojedov glosoval: „A já jsem byl v průběhu celého dne nucen vydržet dialektiku 13. století.“¹³⁷ Nutno podotknout, že podle tehdejšího perského kalendáře¹³⁸ se Persie nacházela ve 13. století, Gribojedov zde však tohoto faktu využívá, aby zdůraznil, že nejen kalendářně se země nachází v období, které má již jeho vlast dávno za sebou.

¹³⁵ *Ibid.*, 432.

¹³⁶ II. Puťovyje pisma k S. N. Begičovu, 29. ledna – polovina února 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 432.

¹³⁷ Dopis č. 70, Komandiru Otdělnogo Kavkazskogo korpusa generalu-ot-infantěrii, general-adjutantu i kavaleru Paskeviču Innostrannoj kolegii nadvodnogo sovětnika Gribojedova, 30. července 1827: Gribojedov, *Sočiněnija*, 623.

¹³⁸ V této době se používal kalendář pojící prvky sino-turkického, solárního „džalálí“ a islámského lunárního kalendáře. Výchozím bodem byla stále hidžra. Datování probíhalo paralelně v tomto i islámském lunárním kalendáři. Viz: Abbas Amanat, „Historiography viii.Qajar Period,“ *Encyclopædia Iranica*, online edition, naposledy upraveno 22. března 2012, citováno 5. května 2022, dostupné z: <https://iranicaonline.org/articles/historiography-viii> ; Reza Abdollahy, „Calendars - ii. In the Islamic period,“ *Encyclopædia Iranica*, online edition, naposledy upraveno 15. prosince 1990, citováno 5. května 2022, dostupné z: <https://iranicaonline.org/articles/calendars#pt2>.

John P. Hope v článku „The self in the other: Aleksandr Griboedov's Orient“ udává jako příklad podobného časového srovnávání i situaci, kdy Gribojedov píše v únoru roku 1820 z Tabrízu příteli Kateninovi o setkání s Fath-Alí Šáhem, perským vládcem.¹³⁹ Gribojedov tehdy poněkud nejednoznačně napsal: „*Ach! Vládce král! Ne tedy dlouhým vousem, ale jinak je úplně stejný jako* [carevna Alžběta Petrovna¹⁴⁰].“¹⁴¹ Nedomnívám se, na rozdíl od Hopea, že by tím Gribojedov chtěl naznačit, že by se perský šáh choval podle sto let zastaralých způsobů, možná právě naopak. Perskou elitu totiž Gribojedov hodnotí spíše jako despotickou, svévolnou a vůči poddaným mnohdy krutou. Oproti tomu Alžběta bývá popisována jako „rozvážná [...] panovnice milující svůj lid, [která ovšem] nemilovala radikální činy [a] za své vlády prý nepodepsala jediný rozsudek smrti.“¹⁴² Také, ač pozvolna, pokračovala v modernizačním kurzu svého otce, Petra Velikého.¹⁴³ Je tak možné, že Fath-Alí Šáh na Gribojedova působil podobným způsobem. Stejně tak se lze ovšem domnívat, s přihlédnutím ke Gribojedovově osobitému humoru, že těmito slovy poukazoval na určité ženské rysy perského šáha či na zženštilost jeho chování. Gribojedovovy dojmy týkající se Fath-Alí Šáha jsou zpravidla letmé a spíše povrchního rázu, z čehož lze usuzovat, že s ním diplomat mnoho času nestrávil. Například 13. července 1819 si o setkání s ním pouze poznamenal: „[šáh] *sám velmi přívětivý, jen se moc vrtí na své podušce.*“¹⁴⁴ Ze zvolených slov nicméně vytušíme, že dojem byl veskrze kladný.

Sám sebe Gribojedov přirovnává k Adamu Oleariovi, německému teologu, matematiku, astronomu a geografu sedmnáctého století, který byl, a právě zde lze nejvíce spatřovat paralelu s Gribojedovem, jako sekretář a poradce při diplomatické misi vyslán do Ruska a Persie, což rozsáhle popsal ve svém díle.¹⁴⁵

V závěru svého článku Hope nabízí zajímavý náhled na chronologické srovnávání obou zemí: „Pro Gribojedova, jak se zdá, nejsou Východ a Západ ontologicky odlišné. [...] Namísto toho jsou dvěma etapami v kontinuu vedoucím z minulosti do budoucnosti.“¹⁴⁶ Tento koncept Hope dále rozvíjí a hovoří o „kontinuu hodnot“: „V tomto směru se Východ, spíše než

¹³⁹ John P. Hope, „The self in the other: Aleksandr Griboedov's Orient,“ in *Canadian Slavonic Papers* 57, no. 1–2 (2015): 115.

¹⁴⁰ Alžběta Petrovna vládla Rusku od roku 1741 do své smrti v roce 1762.

¹⁴¹ Dopis č. 13, P. A. Kateninu, únor 1820: Gribojedov, *Sočiněnija*, 544–545.

¹⁴² Kateřina Hloušková, „Rusko v 18. století,“ in *Dějiny Ruska*, ed. Zbyněk Vydra, Michal Řoutil, Jitka Komendová, Kateřina Hloušková a Michal Téra (Praha: NLN, 2017), 148.

¹⁴³ *Ibid.*, 148.

¹⁴⁴ IV. Puťovyje zapiski, 8.–28. července 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 443.

¹⁴⁵ Christopher Werner, „Olearius, Adam,“ in *Encyclopædia Iranica*, naposledy upraveno 7. dubna 2008, citováno 26. dubna 2022, <https://www.iranicaonline.org/articles/olearius-adam>.

¹⁴⁶ Hope, „The self in the other,“ 115.

geografickou entitou, stává slovní zásobou a systémem obrazů, jichž se může využívat při diskusi o ctnostech a neřestech, zásluhách civilizace či o otázkách kultury.¹⁴⁷

Stereotyp zaostalosti ve srovnání s Ruskem se Gribojedovovi potvrzuje i v jiných situacích. S humorem se například pozastavuje nad titulem „*adjutant*“, jímž se pyšnil posel, který přijel delegaci v Jerevanu uvítat: „*Velmi nás pobavil tento evropský titul, jenž dají člověku, který se od těch předchozích liší pouze tím, že je blíže osobě sardára, a tím pádem je častěji vystaven úderům hole.*“¹⁴⁸

Vidíme, že první střet s podřízenými obyvateli stále potenciálně nepřátelského státu v Gribojedovovi nevyvolával ani obavy, ani strach, spíše rozčarování z toho, co bylo v jeho domácím prostředí vnímáno jako neomalenost. Ba co více, snahu Peršanů „poevropštit se“ hodnotí s výsměchem, shledával ji zábavnou. Ovšem v kontextu ruské historie je více než příznačné, že to byla právě tato snaha, byť samozřejmě v nezměrně větší míře než pouhým užitím evropského titulu, tedy úsilí přesunout se v onom „kontinuu hodnot“ z Východu na Západ, jež definovala kurz ruských dějin od Petra Velikého. V době, kdy Gribojedov vyrůstal, studoval a následně působil v Persii, tedy od přelomu 18. a 19. století, dovedla popisovaná snaha Rusko ke „krizi identity, jež se projevovala rozkolem mezi prozápadními a provýchodními koncepty“.¹⁴⁹

Z této dichotomie vychází specifikum ruského přístupu k Orientu obecně. Pro Rusy byl Orient i „my“ i „oni“, představoval protějšek, ale zároveň zrcadlil sebe sama.¹⁵⁰ Právě to je třeba brát v potaz při studiu ruských textů zabývajících se Orientem, respektive v tomto případě Persií. Elena Andreeva opět přibližuje kontext záznamů ruských cestovatelů v Persii: „Autoři cestopisů se snaží skrývat jakýkoli pocit méněcennosti, pokoušejí se dokázat, že jsou rovni lidem ze západní Evropy, obzvláště Britům, a že Ruské impérium je stejně velké a civilizované jako jeho západoevropské protějšky.“¹⁵¹ V tomto směru tedy není Gribojedovův přístup nijak odlišný.

¹⁴⁷ Hope, „The self in the other,” 115.

¹⁴⁸ II. Puťovyje pisma k S. N. Begičovu, 29. ledna – polovina února 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 431.

¹⁴⁹ Andreeva, *Russia and Iran in the Great Game*, 9.

¹⁵⁰ *Ibid.*, 9.

¹⁵¹ *Ibid.*, 10.

Cesta do Tabrízu: Stereotyp svévolnosti vládnoucí třídy

V poznámkách, jež Gribojedov píše cestou z Jerevanu do Tabrízu, jednoho z cílů mise a diplomatického centra Persie,¹⁵² se dotýká dalšího významného tématu – mocenské zvučely elit.

Diplomat zmiňuje vládce jerevanského chanátu, Hosejna Chána¹⁵³ z dynastie Qádžárovců, s nímž delegace jednala například o otázkách ruských dezertérů nebo zajištění bezpečnosti ruských obchodníků v Persii. Z poznámek se dozvídáme detaily o *sardárově* pozici:

„Ve zdejšíh kraji [je] první po bohu, třetí člověk ve státě; moc drží pevněji než turečtí pašové; na tom místě je již dlouho [...]; drží si své vojsko, ale v době války žádá peníze od dvora. V soudních záležitostech je jeho slovo zákon, pokud se žalobci a obhájci neodkazují na [šarí’u]¹⁵⁴, kodex velikého proroka, jehož pravidla jsou neměnná.“¹⁵⁵

Zprvu je Gribojedov v hodnocení mírný. Z jeho slov můžeme vycítit lehký obdiv k postavení a způsobu vlády zdejšího místodržícího, který má moc pevně v rukou, a to jak výkonnou, tak soudní. Gribojedov zde naznačuje svévoli vládce, která mu ale do jisté míry imponuje. Hosejn Chán zde totiž vykazuje atributy, které diplomatovi nebyly cizí. Podobnou libovůli oceňoval kupříkladu na generálu Jermolovovi. Jedná-li se o kladné hodnocení *protějšku*, pak je, dle van Dijkova vzorce, pozitivní dojem čtenáři sdělen spíše mezi řádky než explicitně.

K Hosejnu Chánovi se Gribojedov v dopisech vrací ještě jednou, tentokrát však již kriticky, když poukazuje na despotismus místodržitele, neoprávněně trestajícího obyvatele a uvalujícího na ně vysoké daně, z nichž profituje pouze Hosejn Chán sám:

„Navíc nám [Hosejn Chán] vyložil takovou teorii zdanění, sestavenou jím samým, o níž se nedomnívám, že by byla pro šáhovy poddané, uvedené pod jeho vládu, snesitelná. A o tom všem se hovořilo před početným shromážděním, jehož zubožené jmění jasně dokazuje, že z čeho má užitek sardár, není k užitku obecnému. Otroci,

¹⁵² Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 67.

¹⁵³ Gribojedov píše jako „Gusejn-chan“.

¹⁵⁴ Gribojedov uvádí jako „šar“.

¹⁵⁵ II. Puťovyje pisma k S. N. Begičovu, 29. ledna – polovina února 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 433.

můj drahý! A dobře jim tak! Odvází se kritizovat svého nadřazeného vlastníka? Kdo se jich bojí? I jejich historici jsou panegyrici. [...] Nedávno bili po patách jednoho oblastního předáka, nehledíce na jeho třicetiletou službu, šedivou hlavu a Korán¹⁵⁶ v rukou – samozřejmě bez soudu.“¹⁵⁷

Otázka spravedlivého soudního procesu, či alespoň práva na soudní proces jako takový, se zdá být pro Gribojedova zásadní. Jeho absence je pak pro něj dalším utvrzením v tom, že si Peršany správně zařadil do kategorie *necivilizovaných* národů. Srovnává je s „jinými národy, jež si ještě nevydobyly ústavu“, a především s Evropou, kde podle Gribojedova soudní praxe existuje a kde nedochází k takovému výskytu neoprávněného trestání.¹⁵⁸ Stojí ovšem za to poznamenat, že Rusko samo ještě v tomto období ústavu nemělo. Gribojedov tuto skutečnost ale zcela přechází, evidentně proto, že by tím Rusko „vyčlenil“ z kategorie civilizované Evropy, k níž se hlásilo. Persii a jejím vládcům ovšem absenci spravedlnosti důrazně vytýká, zcela dle vzorců emfáze a de-emfáze kritické diskurzivní analýzy. Tato absence práva je totiž podle Gribojedova pevně spjata s tendencí k násilí, jež je v místních obyvatelích zakořeněna. Svými slovy Gribojedov vytváří stereotyp násilné povahy Peršanů, jak elit, tak prostých obyvatel. Tomuto stereotypu bude věnována pozornost dále.

Zvůli lokálního vládce Gribojedov manifestuje na „zubožené“ situaci obyvatelstva. Van Dijk tento způsob ideologicky zatíženého popisu nazývá „aktem soucitu“, kdy subjekt vyjadřuje empatii či soucit s utrpením obětí činů *protějšku*, aby zdůraznil jeho krutost.¹⁵⁹ Proti tomu se ale Gribojedov následně vymezuje a kritizuje obyvatele za pasivitu, s níž špatné zacházení snášejí.

V srdci Persie: Střet kladných a záporných dojmů

S příjezdem do Tabrízu¹⁶⁰ zjevně Gribojedovovi, sekretáři mise, přibylo práce. Ve svých poznámkách z cest se tak omezuje na úspornější způsob zápisu a nepodává již natolik detailní a květnaté popisy jako při prvních setkáních s místním prostředím. Ani v těchto poznámkách nechybí zajímavé postřehy, například z 21. února roku 1819:

¹⁵⁶ Gribojedov uvádí jako „alkoran“.

¹⁵⁷ II. Puťovyje pisma k S. N. Begičovu, 29. ledna – polovina února 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 436.

¹⁵⁸ *Ibid.*, 436.

¹⁵⁹ Van Dijk, „Ideological Discourse Analysis,“ 154.

¹⁶⁰ Gribojedov píše jako „Tavris“.

„*Odjezd z Tabrízu. Šáhzádovi*¹⁶¹ *koně jsou skvělí; hezký, bezeslunný den; po obou stranách pahorky, bílé, hliněné vrstvy, z nichž se tu staví domy. V okolí Tabrízu pěkné záhony pšenice, brázdy v troše sněhu se podobají zeleninovým záhonům. [...] Rozsáhlé zahrady, topoly, ve vesnicích krásné pokoje, lepší než v předchozích.*“¹⁶²

Výrazy, které v tomto dopise Gribojedov používá, především adjektiva, ukazují, nakolik byl diplomat schopen ocenit různé aspekty života v Persii.

Z textu můžeme získat i přehled o tehdejších možnostech zemědělství. Čteme o množství kanálů, jež museli členové delegace překonávat a které „*zavlažují zdejší pole; voda je schválně vedena z horských pramenů a na jaře zavlažuje brázdy pšenice, dlouho se na nich drží díky hřbetům, vykopaným speciálně za tím účelem*“.¹⁶³ Čtenář si z Gribojedovových slov může odnést informaci o schopnosti perských zemědělců efektivně obhospodařovat pole, kladné hodnocení zde ovšem není explicitně vyjádřené.

Gribojedovovy zápisky zde nabývají romantičtějšího nádechu a pro ruského či západního čtenáře připomínají stylizovaná vyprávění ve stylu Hádži Báby od Jamese Moriera.¹⁶⁴ Dvoutýdenní cesta z Tabrízu do Teheránu zahrnovala zdolávání náročných horských cest, které ovšem cestovatelům nabízely ne jeden dechberoucí výhled: „*často projíždíme okolo krásných útesů.*“¹⁶⁵ V mlze projížděli soutěskami, koně tu klopytali, tu se brodili v hlubokém sněhu. Už z dále však jejich zrak cestovatelů upoutal Zandžán¹⁶⁶, kde je čekalo několik schůzek a kde sesedli z koní poblíž „*ohromného domu*“, pojedli něco ze „*skvělých plodů*“ a večer si užili hudby.¹⁶⁷ Směrem na Qazvín už také byla „*skvělá cesta*“ a k dobré náladě jistě přispěl i průjezd vesnicí, „*kde hostitel očekával příchod Rusů*“.¹⁶⁸ Gribojedov nešetří v popisech expresivními kladnými hodnoceními krajiny, budov či pokrmů. Když zmiňuje, že příchod delegace byl očekáván, dává najevo, že Rusům byla prokázána úcta, kterou očekávali, na rozdíl od prvního příjezdu do Jerevanu popisovaného výše.

¹⁶¹ Gribojedov píše jako šach-zide.

¹⁶² III. Putěšestvije ot Tabriza do Těgerana, únor–březen 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 439.

¹⁶³ II. Puťovyje pisma k S. N. Begičovu, 29. ledna – polovina února 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 437.

¹⁶⁴ James Morier. *Hadži Baba* (Praha: Sfinx, 1941).

¹⁶⁵ III. Putěšestvije ot Tabriza do Těgerana, únor–březen 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 440.

¹⁶⁶ Gribojedov píše jako Zangan.

¹⁶⁷ III. Putěšestvije ot Tabriza do Těgerana, únor–březen 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 440.

¹⁶⁸ *Ibid.*, 441.

„Hory vlevo, Damávand za oblaky, vpředu rovina, vpravo rozvaliny médkého města Rej¹⁶⁹ a mešita. Zdi s věžemi, brány obkládané dlaždicemi, [...] ulice (špinavé a úzké) – to je Teherán,“¹⁷⁰ popisuje lakonicky Gribojedov hlavní město po svém příjezdu. Delegace dorazila „v předvečer Bejramu¹⁷¹“, jak Gribojedov nazývá Nourúz¹⁷², procházela ulicemi a náměstími plnými lidí, kolem mešit, z nichž jedna je „nová [a] první s pozlacenou kupolí“. ¹⁷³ Během toho hrála „v noci i po celý den, pořád barbarská hudba“. ¹⁷⁴ Slovním spojením „barbarská hudba“ opětovně naznačuje nekulturnost, a tím i *necivilizovanost* Peršanů. Dále si sice všimá zlatené kupole, na druhou stranu však čtenáře upomíná na špinavé teheránské ulice. Odkazem na starověké rozvaliny se utváří další stereotyp, na nějž v Persii Gribojedov naráží.

Na cestě zemí ruin: Stereotyp úpadkovosti

Jedno z témat, které z Gribojedovových postřehů vystupuje, by se dalo nazvat „zašlá sláva Persie“. Narážky na tento fenomén nalezneme ještě předtím, než Gribojedov dorazil do Teheránu, během pobytu v Qazvínu. „Kazvín¹⁷⁵, prastará metropole básníků a učenců. [...] Pozůstatky starověké velkoleposti – mešity, mejdány a další.“¹⁷⁶ Gribojedov byl, jak se zdá, do určité míry obeznámen s perskou historií i literaturou. Píše o básnících a učencích, což by se mohlo zdát v rozporu s jeho počátečními komentáři, zmiňujícími absenci posluchačů a čtenářů poezie. Z citované poznámky nicméně vyplývá, že o úrovni kultury a vědy ve „staré“ Persii Gribojedov neměl pochyb – byl to pro něj až qádzárovský stát, jeho představitelé a obyvatelé, které považoval za nekulturní a nevzdělané. Obraz země v úpadku vykresluje slovy o „*dříve velkolepých mešitách a mejdánech*“.

V dřívějším popisu Jerevanu Gribojedov pouze nenaznačoval, ale kriticky a explicitně popisoval město v „*ruinách*“: „Z toho, co jsem mohl vidět, při příjezdu a odjezdu, je to město

¹⁶⁹ Gribojedov používá název Ragy.

¹⁷⁰ III. Putěšestvije ot Tabriza do Těgerana, únor–březen 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 441.

¹⁷¹ *Ibid.*, 441; Bajram, „svátek“, termín turkického původu, odkazuje na dva hlavní islámské svátky ‘Id al-Fitr (malý Bajram) a ‘Id al-Ádhá (velký Bajram), viz Gordon Newby, *A Concise Encyclopedia of Islam* (Oxford: Oneworld, 2002), 40.

¹⁷² Nourúz je íránský svátek slavený na den jarní rovnodennosti, 20. nebo 21. března. Gribojedov vyjel dle svých poznámek 21. února z Tabrízu. Z nich také vyplývá, že cesta do Teheránu mu trvala minimálně 11 dní. VI. Orlov udává, že do Teheránu měl Gribojedov dorazit okolo 10. března (viz Gribojedov, *Sočiněnija*, 669). Data jsou opět uváděna dle starého stylu, Gribojedov tak jistě dorazil do Teheránu právě v období Nourúzu. Navíc on sám vzápětí používá i termín „Navruz“, z čehož je patrné, že dosud mezi islámskými a íránskými svátky nerozlišoval.

¹⁷³ III. Putěšestvije ot Tabriza do Těgerana, únor–březen 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 442.

¹⁷⁴ *Ibid.*, 442.

¹⁷⁵ Ponechána forma s „K“ dle originálu.

¹⁷⁶ III. Putěšestvije ot Tabriza do Těgerana, únor–březen 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 441.

rozlehlé, ale nepěkné, a kvůli dlouhým hradbám a ruinám působí smutně a opuštěně.¹⁷⁷ Věnoval se i sídlu tamního sardára: „Není nijak jednolitě, navíc je tam tolik zakřivení, záhybů, uliček, přístavků, nástaveb, vchodů, průchodů, úzkých, temných a obecně ponurých, že z toho jde hlava kolem.“¹⁷⁸

Více je toto téma rozvinuto ve spisech z léta roku 1819. Kvůli nesnesitelnému horku v Teheránu odjížděl dvůr do letního tábora poblíž ruin města Soltanije, hlavního města dávného Ílchanátu. Ruská diplomatická mise se k výjezdu přidala.¹⁷⁹ Poznámky z této cesty píše Gribojedov stále ve zkratkovitém stylu, nabízí nicméně další pozoruhodné postřehy.

Diplomat se tehdy například znovu setkal se šáhem. Toto setkání se odehrálo v „šáhově paláci, [jenž byl] jako ohrada na dobytek, napůl rozbořený“.¹⁸⁰ Těžko soudit, jak přesně scéna vypadala, nacházela-li se snad celá společnost přímo v historické lokalitě, z poznámek ale vyplývá, že Gribojedovova slova jsou spíše jízlivou poznámkou ke způsobu táboření hlavy státu. Naopak okolí Soltanije diplomata svými ruinami okouzlo: „Okolo potoka je divoká zahrada. Celé to místo kryje půlkruh hor. Malebný pohled na údolí Soltanije. Na cestě jsou tři oblouky – rozvaliny mostu.“¹⁸¹

Fenoménu ruin si všímali i další cestovatelé, jak ostatně dokládá Elena Andreeva, která tématu „země ruin“ věnuje ve své knize několik stran.¹⁸² Například Ilja Berezin, ruský orientalista devatenáctého století, byl na rozdíl od Gribojedova ruinami a obecně historickými památkami fascinován. Ve své knize je obsáhle popisuje a věnuje se i Gribojedovem navštívené Soltaniji. Na okraj nadšených popisů („Úžasné [...] jsou v Persii především a pouze ruiny.“¹⁸³) však dodává: „Nynější Peršané [jsou] neznalí své minulosti.“¹⁸⁴

Soltanije symbolizuje zašlou slávu Persie, jejíž dějiny, jak bylo naznačeno, nahlíží Gribojedov pozitivně. Jinak ovšem hodnotí Persii své doby. Autor opakovaně a explicitně upozorňuje na téma úpadku, soustavně buduje představu Persie coby státu v ruinách. Nejen myšlení a zvyky místních, ale i prostředí, v němž místní obyvatelé žili, na ruského diplomata působily jako by celá země ustrnula v minulosti. Tím vzniká stereotyp úpadkovosti současného státu, který je reprezentován vládci a úředníky neschopnými úpadku zamezit.

¹⁷⁷ II. Puťovyje pisma k S. N. Begičovu, 29. ledna – polovina února 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 435–6.

¹⁷⁸ *Ibid.*, 434.

¹⁷⁹ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 67.

¹⁸⁰ IV. Puťovyje zapiski, 8.–28. července 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 443–4.

¹⁸¹ *Ibid.*, 444.

¹⁸² Viz Andreeva, „Iran as ‚a Country of Ruins;‘“ in *Russia and Iran in the Great Game*, 126–130.

¹⁸³ I. Berezin, *Putěšestvije po severnoj Persii* (Kazaň: 1852), 127.

¹⁸⁴ *Ibid.*, 131.

Pokrokový „nepřítel“: Narušení stereotypů zaostalosti, úpadku a neschopnosti

V závěru letního výjezdu z Teheránu v roce 1819 se Gribojedov setkal s princem Abbásem Mírzu, de facto hlavním velitelem ozbrojených sil, guvernérem klíčové provincie Ázerbájdžán. Korunní princ, syn Fath-Alí Šáha, byl po samotném šáhovi v mocenské hierarchii perského státu nejdůležitější postavou.¹⁸⁵ V průběhu příštích let s ruským diplomatem jednal hned několikrát, a je tak ve spisech zmiňován poměrně často. Například v již citovaném dopisu Kateninovi z února 1820:

„Jsem nakonec opět v Tabrízu. Vládnoucí Šáhzáde Nájeb as-saltane¹⁸⁶ Abbás Mírzá¹⁸⁷, u něhož máme tu čest být, a mimochodem můj veliký nepřítel, povolal z Londýna zbrojní mistry, sedláře i různé řemeslníky; chystá se založit univerzitu.“¹⁸⁸

Na rozdíl od předešlých Gribojedovových poznámek zde slova o tom, že je mu „*ctí*“ nacházet se v přítomnosti perského představitele nepůsobí sarkasticky. Jako „*velikého nepřítele*“ bere Abbás Mírzu spíše z profesní povinnosti. Dává totiž toto označení do závorek, tedy doslova píše „*v skobkach skazat*“, volně přeloženo jako „*řečeno v závorkách*“. Soudě dle kontextu to byly právě modernizační snahy, jimiž si Abbás Mírzá ruského diplomata získal a jimiž se očividně výrazněji odlišoval od ostatních perských mocnářů.

Jak bylo nastíněno, s Fath-Alí Šáhem přišel Gribojedov do kontaktu příliš málo, než aby si mohl utvořit jasnější představu o jeho chování. Vysloveně jej nekritizoval, ale ani neměl, zač jej ocenit. Zato „*třetí muž ve státě*“, Hosejn Chán Qádžár, byl pro Gribojedova orientálním despotou se sklony k násilí, který peníze obyvatel využíval jen k vlastnímu prospěchu. Pouze jednou jej Gribojedov zmiňuje způsobem, z něž lze vyčíst mezi řádky skryté ocenění: „*Před Kazvínem [leží] mnoho vesnic stranou, patří sardárovi jerevanskému; jím také byly zbudovány školy v Kazvínu.*“¹⁸⁹

Budování škol, univerzity a další kroky modernizace, to jsou body, jimiž si perští vládci Gribojedova získávali. Pouze v případě Abbáse Mírzy, byť jej přímo nechválí, se však Gribojedov detailněji rozepisuje o jeho kladných krocích. Proces modernizace, jemuž byl

¹⁸⁵ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 63.

¹⁸⁶ Nájeb as-saltane, titul následníka trůnu, viz: Fomičov, *Gribojedov: Enciklopedija*, 262.

¹⁸⁷ Gribojedov píše jako „Ša-Zade-Naib-Sultan-Abas-Mirza“.

¹⁸⁸ Dopis č. 13, P. A. Kateninu, únor 1820: Gribojedov, *Sočiněnija*, 545.

¹⁸⁹ III. Putěšestvije ot Tabriza do Těgerana, únor–březen 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 441.

Gribojedov svědkem v provincii Ázerbájdžán pod vedením Abbáse Mírzy, se začal uskutečňovat na několika úrovních. Krátce před tímto popisovaným setkáním se ze své cesty do Británie vrátil v minulé kapitole zmiňovaný Mírzá Sáleh, který též dovezl poznatky o různých západních technologiích a inovacích. Dorazil s ním do Persie i první moderní tiskařský stroj, zásadní inovace pro šíření vědomostí a informací. Další z jeho kolegů vyslaných do zahraničí se podíleli na modernizaci armády či zřízení první zdravotnické školy v Persii.¹⁹⁰

Diplomatem v Persii: Stereotyp násilnosti v kontextu ruského chování

Po návratu z letní expedice v létě 1819 došlo v ruské diplomatické misi ke změně. Vrchní představitel mise, Semjon Mazarovič, se vrátil do Teheránu, aby působil u dvora. Bylo však třeba aktivně zasahovat i v diplomaticky a strategicky klíčovém Tabrízu; od srpna tento úkol připadl novému ruskému *chargé d'affaires* – Gribojedovovi. Právě do období, kdy se čerstvě povýšený Alexandr Sergejevič snažil v Tabrízu konkurovat vlivu britské, zasazuje Laurence Kelly počátky Velké hry.¹⁹¹

Jedním z hlavních úkolů, kterému se v Tabrízu Gribojedov věnoval, byla otázka repatriace ruských válečných zajatců a dezertérů. Ti totiž zformovali v perském vojsku celý batalion,¹⁹² někteří dokonce působili v čestných gardách Qádžárovců.¹⁹³ Vyřízení tohoto problému bylo pro Rusy otázkou cti. Perští velitelé si ruských přeběhlíků zvláště cenili, neboť v záležitostech perských vnitrostátních náboženských či mocenských sporů neměli ruští vojáci zájem stranit té či oné soupeřící frakci. I z toho důvodu byli lépe placeni a vybaveni.¹⁹⁴ Řešení ovšem nebylo tak jednoduché, jak se zprvu mohlo zdát. Rusové, kteří měli být navraceni do domoviny, se obávali, že jim v otčině budou hrozit přísné a kruté tresty,¹⁹⁵ ačkoli podle golestánské dohody měli mít uprchlíci možnost o svém návratu svobodně rozhodnout. Pokud by se pro něj rozhodli, pak měli mít zaručenou amnestii.¹⁹⁶ Ze zápisů lze vyčíst, že celá záležitost dělala ruskému pověřenci starosti. Pravděpodobně si totiž nebyl jistý, zda dezertéry po navrácení do vlasti přeci jen nestihne trest.

¹⁹⁰ Stuart Denison, „The Travelogues of Mirza Saleh Shirazi: A Persia View of Regency London,“ in *London Historians* (October 2016): 2.

¹⁹¹ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 67.

¹⁹² Elena Andreeva, „Russian government action against russian deserters in Iran in the nineteenth century: Russian orientalism at the state level,“ in *Russians in Iran: Diplomacy and Power in the Qajar Era and Beyond*, eds. Rudi Matthee, Elena Andreeva (London, New York: I.B. Tauris, 2018), e-book, 88.

¹⁹³ *Ibid.*, 87.

¹⁹⁴ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 68.

¹⁹⁵ *Ibid.*, 68.

¹⁹⁶ Andreeva, „Russian government action against russian deserters in Iran in the nineteenth century,“ 88.

Snad i díky příslibům amnestie se skutečně 70 dezertérů v září roku 1819 vypravilo zpět domů, do Tbilisi je doprovázel Gribojedov. Ačkoli osud dotyčných osob není znám, Laurence Kelly se v této záležitosti kloní spíše k názoru, že dezertéry trest, byť mírnější, neminul.¹⁹⁷

Gribojedov snášel pohled na násilí velice těžko, v poznámkách či dopisech se mu věnoval opakovaně, což svědčí o tom, že pro něj bylo fenoménem překvapivým jak z hlediska bezpráví a krutosti páchaných na obyvatelích, tak z hlediska frekvence, v níž k těmto činům docházelo. Nadále se v něm utvrzoval nesoulad s prostředím, jež se mu nepřestávalo jevit jako *necivilizované*.

Během krátkého pobytu v Tbilisi se Gribojedov seznámil s Jermolovovým synovcem, Nikolajem Kachovským,¹⁹⁸ jemuž v květnu roku 1820, již opět z Tabrízu, podává další zprávu o specifickém přístupu perských mocnářů k poddaným. Šlo o záležitost ekonomickou, jejíž „řešení“ Gribojedov sarkasticky hodnotí následovně:

„Fath-Alí Chán¹⁹⁹ [...], aby zajistil, že se běžné potraviny budou prodávat levněji, nechal všechny na bazaru bít, zvláště ty, u nichž nebyl ani kousek chleba. Při takových rozsáhlých a moudrých opatřeních státní ekonomiky si oddychne pozorovatel, jemuž je už zle z jejich jednání s námi, z našeho s nimi...“²⁰⁰

Tímto přístupem Fath-Alí Chán v Gribojedovovi stvrdil stereotyp svévolné vládnoucí vrstvy, která se raději uchyluje k násilí, než aby daný problém efektivně řešila.

Gribojedov zmiňuje i těžší případy násilí, jež pokud sám neviděl, pak o nich přinejmenším slyšel. „*Ubit k smrti, 4 lidem přelámali ruce, 60 zajali. Uřezávání uší a bičování za mé přítomnosti,*“²⁰¹ píše například. Nebo v září roku 1819, když podává zprávu svému nadřízenému Mazaroviči o událostech v Nachičevanu, jímž projížděl na zpáteční cestě z Gruzie a kde jej čekalo překvapivé přivítání místních obyvatel:

„Takové podle plémě ti Arméni! Nikdo z nich mě nechce ani znát, a přitom si vždycky do ucha šeptají, že my jsme jejich budoucí (in spe) patroni. Skvělí

¹⁹⁷ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 72.

¹⁹⁸ *Ibid.*, 73.

¹⁹⁹ Gribojedov píše jako „Fet-Ali-chan“. Jde o vojenského guvernéra Tabrízu, ale též básníka. Viz: Fomičov, *Gribojedov: Enciklopedija*, 356.

²⁰⁰ Dopis č. 15, N. A. Kachovskomu, 3. května 1820: Gribojedov, *Sočiněnija*, 550.

²⁰¹ IV. Puťovyje zapiski, 8.–28. července 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 446.

chráněnci! Prodají nás těm samým Peršanům, kteří jsou připraveni je ukřižovat a uvařit v jakékoli omáčce; ještě nedávno upálili dva Armény v Nachičevanu. ²⁰²

Citovaný text mimochodem dokládá, co se mezi místními proslýchalo: patronát Ruska přesáhne dosavadní hranice a velmoc si zabere i území, která dle golestánské dohody stále spadala pod Persii. Na benefity civilizační osvěty, jíž Rusové rozšiřování své sféry vlivu vysvětlovali, měli Armény zjevně vlastní názor.

Gribojedovův přístup k násilí je ovšem poněkud ambivalentní. Co jednou kritizuje na vlastnostech *protějšku*, nejednou sám u „své skupiny“ schvaluje. V kategorizaci ideologické diskurzivní analýzy se jedná o „pragmatickou strukturu“ užitého jazyka.²⁰³ Při zpáteční cestě z Tbilisi do Tabrízu byl k diplomatické misi přidělen *mehmándár*²⁰⁴ Mahmed-Bek²⁰⁵, s jehož službami byl Gribojedov nanejvýše nespokojen, a ve zprávách svému nadřízenému si na něj opakovaně stěžoval. Popisoval, jak jej několikrát špatně vedl, odmítal mu vyjít vstříc, a dokonce se dopouštěl podvodů a zpronevěr při správě zásob. Alexandr nezapomínal dodávat, že zmiňovaný by právě za své chování zasloužil fyzický trest:

„Zde, jako v Al’varu, nám nedodali polovinu zásob, dnes nám nedají vůbec nic, ale prosím Vás, abyste o podvodech mehmándára²⁰⁶ mlčel, než se vrátí do Tabrízu; já Vám ho tam pošlu s doporučujícím dopisem, pokud ovšem dříve nepřeteče pohár mojí trpělivosti a já ho, až dorazíme na hranice, nenechám zmrskat – jediný jazyk, jemuž v téhle zemi rozumí.“²⁰⁷

Či dále:

„Milostivý vládce, mám tu čest Vám, svému veliteli, potvrdit, že můj mehmándár Mahmed-Bek plnil svoji povinnost jako nejnenapravitelnější podvodník, s jakým jsem se kdy setkal, nečestný člověk, v nejširším významu toho slova, a tabrízská vláda, pokud se chce nějakým způsobem ospravedlnit za to, že ho ke mně přidělila,

²⁰² Dopis č. 12, S. I. Mazaroviču, 11.–13. září 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 542.

²⁰³ Van Dijk, „Ideological Discourse Analysis,“ 145.

²⁰⁴ *Mehmándár*, osoba od šáha pověřená oficiálním přijetím představitele cizího státu. Fomičov, *Gribojedov: Encyklopedija*, 237.

²⁰⁵ Gribojedov píše jako „Machmed-Bek“.

²⁰⁶ Gribojedov píše jako „mechmendar“.

²⁰⁷ Dopis č. 12, S. I. Mazaroviču, 11.–13. září 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 537.

mu bude muset v menší míře dát hůlkami po patách, jak se v této zemi tak štědře rozdává a tak obyčejně přijímá.“²⁰⁸

Natolik považoval Gribojedov fyzické tresty ve zdejším prostředí za všudypřítomné, že naznačuje, že se nejedná pouze o projev zastaralých a povýšených zvyklostí osob vykonávajících právo, ale dokonce že sami obyvatelé jsou obyčejům natolik přivyklí, že na ně nic jiného neplatí. Jeho přístup k problematice ovšem přesně zapadá do schématu popsáno van Dijkem. Svému *protějšku* Gribojedov násilí ostře vytýká (příklad van Dijkovy „emfáze/zdůraznění“), násilné tendence svých kolegů či své vlastní sděluje spíše mimochodem a rovnou je omlouvá lokálními zvyklostmi („de-emfáze/upozadění“).

Toto se opět potvrzuje v Gribojedovově popisu chování kavkazského generála Jermolova, který i jen v příslibech či hrozbách zachází dál než k „pouhému“ bičování:

„[...] jak děsí prostou představivost posluchačů holemi, šibenicí, popravami různého druhu, ohněm; tady jde jen o slova; ale on i činy krotí neposlušné, zbraněmi, věšením, pálením jejich vesnic – co má dělat? Neospravedlňují zákony jiné jeho svévolné činy, ale pamatuj, že je v Asii – tady i dítě sahá po noži.“²⁰⁹

Hope ve svém článku přístup ruského diplomata k násilí v Persii v souvislosti s ruskou civilizační misí shrnuje následovně: „Zdálo by se, že již v roce 1819 Gribojedov pochopil, že představa Rusů o vlastní civilizaci je přinejlepším slabá: Rusko střetávající se s ‚asiatským‘ násilím a chaosem bylo schopno odpovědět pouze stejným způsobem a nikoli rozšiřovat civilizaci.“²¹⁰ Autor se však domnívá, a s přihlédnutím k ukázkám s tím nelze než souhlasit, že Gribojedov násilí schvaloval a vysvětloval machiavelistickým kritériem „účel světi prostředky“.

Ve výše prezentovaných výrocích o *mehmándárovi* a arménském obyvatelstvu lze nalézt další Gribojedovův stereotyp – nespolehlivost či nedůvěryhodnost obyvatel perského státu, na nějž diplomat naráží i později, v období druhé rusko-perské války, v níž působí jako hlavní jednatel.

²⁰⁸ *Ibid.*, 538.

²⁰⁹ II. Puťovyje pisma k S. N. Begičovu, 29. ledna – polovina února 1819; Gribojedov, *Sočiněnija*, 422.

²¹⁰ Hope, „The self in the other: Aleksandr Griboedov’s Orient,“ 117.

Konec prvního období Alexandra Gribojedova v Persii

V roce 1821 se rozhořel konflikt mezi perskou a osmanskou říší, který trval dva roky. Abbás Mírzá zde poprvé otestoval své reformované vojenské síly, a to se značným úspěchem. Bojové schopnosti vojska nicméně narážely na limity slabého zdravotnického zázemí a hygienické situace. Konflikt neměl za výsledek změnu hranic, podmínky ustanovené v mírové dohodě byly spíše ekonomického a symbolického rázu.²¹¹ Rusové válku považovali za skvělou příležitost, jak dále posílit svůj vliv v oblasti. Pragmatickým diplomatickým postupem se postavili za Persii, sice nepřátelskou, avšak do jisté míry již vnímanou jako podřízenou, kterou navíc podpořili finančně. Oslabili tím Osmany a zlepšili vztahy s Persií. Gribojedovovi, který během konfliktu aktivně jednal s Abbásem Mírzou, se dokonce dostalo vyznamenání od perského státu.²¹²

Prameno se tímto ovšem změnil jeho pohled na čas strávený při perské diplomatické misi, který vnímal jako ztracený: „Zvládl jsem přimíchat trochu rozmanitosti do své nudy, rozvrhnul si hodiny; nudím se střídavě perským *lugatem*, [...], pracovní zahálkou a rozhovory s druhy.“²¹³ Gribojedov své literární ambice v perském prostředí nemohl dostatečně rozvíjet. Jednak pro jeho rusky psanou poezie v Persii skutečně „nebylo čtenářů ani posluchačů“ a jednak mu energii zabírala diplomacie a byrokracie. Podává nám zde ale informaci, že ačkoli z Ruska odjížděl s pouhými základy znalostí o Orientu, během své mise se v tomto směru dále vzdělával. Pokračoval ve studiu perštiny, spojení „*perský lugat*“, tedy *loghát* označující slovní zásobu, nalezneme v dopisech několikrát. Persky se měl naučit „zcela“, jak píše Kelly, který také poznamenává, že Gribojedov se dokonce pokoušel psát perskou poezii, učil se arabštinu, sanskrt a turečtinu.²¹⁴

„*Nikde hvězdy nesvítil tak jasně jako v téhle nudné Persii!*“²¹⁵ píše Gribojedov v jednom ze svých posledních dopisů z prvních dvou let, která v Persii strávil. Na podzim 1821 se mu splnilo přání a po naléhání byl konečně převelen do služeb generála Jermolova v Tbilisi, kde působil ještě více než rok, než se vrátil do rodné Moskvy.²¹⁶

²¹¹ Graham Williamson, „The Turko-Persian War 1821–1823: Winning the war but losing the peace,“ in *War and Peace in Qajar Persia: Implications Past and Present*, ed. Roxane Farmanfarmanian (London, New York: Routledge, 2008), 108.

²¹² Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 78.

²¹³ Dopis č. 13, P. A. Kateninu, únor 1820: Gribojedov, *Sočiněnija*, 545.

²¹⁴ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 79–80.

²¹⁵ Dopis č. 21, Něizvěstnomu, 17. listopadu 1820: Gribojedov, *Sočiněnija*, 556.

²¹⁶ VI. Orlov, „Osnovnyje daty žizni A. S. Gribojedova,“ in Gribojedov, *Sočiněnija*, 670.

Opět v Persii: V sevření stereotypů

Následující roky, které Gribojedov strávil mimo Persii, se řadí k badatelsky nejpozoruhodnějším obdobím jeho života, ať již díky uměleckým úspěchům, či možnému zapojení diplomata v děkabristickém povstání. Gribojedovova účast v povstání petrohradských důstojníků nikdy nebyla prokázána. V soudním řízení po vzpouře se za něj přimlouval i generál Ivan Paskevič (1782–1856), jeden z hlavních vyšetřovatelů. Je možné, že Paskevič již tehdy očekával svoje umístění do oblasti Kavkazu, kde měl na jaře roku 1827 nahradit neloajálního Jermolova. Gribojedov byl po půl roce věznění propuštěn, v létě roku 1826, aby byl záhy přiřazen k úřadu generála Paskeviče směřujícího do Tbilisi. Odtud měl Paskevič spravovat celou oblast Kavkazu, Gribojedov zastával post sekretáře odpovědného za styky s Persií.²¹⁷

Gribojedovovy spisy z období druhé mise na Kavkaze a v Persii, tedy především z let 1827-1829, kdy se jako hlavní jednatel Ruské strany střetával s Peršany, neobsahují tolik osobních poznatků jako dříve, v éře prvních zkušeností, prvních setkání, prvních jednání. Tentokrát již vystupuje jako zkušený diplomat a korespondence, která se z této doby zachovala, přísně dodržuje diplomatický tón. Jeho nazírání na Persii se však během pár let zjevně v mnohém nezměnilo; stejně tak se pravděpodobně výrazněji nezměnila ani sama země: „*Prohlédl jsem si zdejší město, přepychové mešity, bázár, karavanseráj, ale vše v ruinách, jak je zde obecně stavem,*“²¹⁸ píše v jednom z posledních dopisů své ženě Nině, mladé gruzínské šlechtičně, o Teheránu. Opět tím nabízí srovnání s minulostí, jež bylo rozebíráno výše – luxus sídel panovníků a náboženských budov pomalu odnáší čas a vše se rozpadá.

Do Persie přijíždí se stejným dojmem, s jakým ji před lety opouštěl: „*Lidé jsou povrchní, jejich záležitosti hloupé, duše chřadné. [...] Narodil jsem se pro jinou profesi.*“²¹⁹ Diplomata zde explicitně zmiňuje nekulturnost lidí a jejich nevzdělanost, čímž kritizuje zaostalost státu a jeho obyvatel. Nespokojenost s kariérou v diplomacii je spojena s nižším zájmem o prostředí. To se odráží i v absenci detailnějších postřehů o Persii v tomto období, země pro něj zjevně zůstávala „*nudnou*“.

Gribojedov se začal orientovat jiným směrem – chtěl realizovat již dlouho připravovaný projekt, a to založení obchodní společnosti. V jeho spisech nalezneme dokument nazvaný

²¹⁷ Firuza Melville, „Alexander Sergeevich Griboedov: Russian imperial James Bond *malgré lui*. In memory of the 225th anniversary of his birth,“ in *Russians in Iran: Diplomacy and Power in the Qajar Era and Beyond*, eds. Rudi Matthee, Elena Andreeva (London, New York: I.B. Tauris, 2018), e-book, 68.

²¹⁸ Dopis č. 91, N. A. Gribojedovoj, 24. prosince 1828: A. S. Gribojedov, *Sočiněnija*, 660.

²¹⁹ Dopis č. 67, F. B. Bulgarinu, 16. dubna 1827, Gribojedov, *Sočiněnija*, 610.

„Projekt založení ruské zakavkazské kompanie“, který sestavil s přítelem a kolegou Zavelejskim.

Větší pozornosti je ovšem hoden další z dokumentů, který Gribojedov během svého druhého období v Persii sepsal: „Projekt instrukcí ***, vyslanému v Persii“ (*sic*), jehož vytvořením byl pověřen v průběhu roku 1828 a jenž se především zaměřuje na dořešení neuzavřených otázek torkmánčájské mírové dohody. Zde můžeme nalézt několik pozoruhodných poznámek, například v části „Utvrzení mírových vztahů“, kde Gribojedov varuje před potenciálními hrozbami klidového stavu:

„Persie, ve srovnání s Ruskem, musí být pro vlastní dobro mnohem horlivější v naplnění Traktátu²²⁰, jelikož v ní hnízdí zárodky vnitřního sváru, duch soupeření dlí v samotném vládnoucím domě, svévole duchovních, která občas převyšuje moc samotné vlády, nespoutanost kočových kmenů, vždy připravených k povstání...“²²¹

Úvodní věta je typickým případem způsobu vyjadřování, jež van Dijk nazývá „aktem zjevného altruismu“. Zástupce „naší skupiny“, v tomto případě Gribojedov, tímto krokem naznačuje, že rozumí pozici či zájmům *protějšku*, jemuž doporučuje, aby jednal „pro své vlastní dobro“. Van Dijk vysvětluje, že porozumění není skutečné, pisatel chce totiž tímto „diskurzivním aktem“ pouze dosáhnout vlastního zájmu.²²²

Gribojedov rovněž rozvíjí stereotyp svévolnosti elit, do nichž nově radí i duchovenstvo. Postavení islámského duchovenstva v rámci státních struktur perské říše se v minulosti v podstatě nevěnoval, nyní však argumentuje jeho vlivem „v samotném vládnoucím domě“ a mocí, „jež občas převyšuje moc samotné vlády“, aby v čtenáři podpořil obraz neschopných vládců podléhajících silnému vlivu duchovenstva. Navíc Gribojedov naznačuje, že moc centrální vlády nesahá po celém území země a jen stěží potlačuje povstání „*nespoutaných kmenů*“.

²²⁰ Tedy podmínky torkmánčájské dohody, viz A. S. Gribojedov, *Polnoje sobranije sočiněnij A. S. Gribojedova*, tom tretij, ed. N. K. Pikanov (Petrograd: Razrjad izjaščnoj svlovesnosti Akademii Nauk, 117), 271.

²²¹ Gribojedov, *Polnoje sobranije sočiněnij*, 271.

²²² Van Dijk, „Ideological Discourse Analysis,“ 155.

Válečná jednání: Stereotypy zbabělosti a nespolehlivosti

V porovnání s poznámkami z prvního pobytu v Persii poskytují Gribojedovy spisy z druhé mise přímé popisy bojů, jichž se autor aktivně účastnil, například při obléhání pevnosti Abbás Ábád, kdy spolu s dalšími „unikli několika kulkám, které [jim] prosvištěly nad hlavami“.²²³ Řada z jeho dopisů tak podává detaily bitev, údaje o velikosti vojsk obou stran, data střetů atd. Jak již bylo zmíněno, jsou vhodné ke zmapování událostí, osobních hodnocení nepřítele je v nich však poskrovnu. V pozůstalosti jsou i velice cenné podrobné zprávy nadřízenému Paskeviči o jednáních, včetně rozsáhlého přepisu několikadenního jednání s Abbásem Mírzhou, které se odehrálo na přelomu července a srpna roku 1827. Jednalo se o první zásadní vyjednávání v nové válce a Gribojedov měl významnou příležitost prokázat své schopnosti pod novým vedením, s nímž v oblasti spolupracoval pouhých pár měsíců.

„Byl jsem poslán k Abbásu Mírzovi; přijali mě jako prince z rodu,“ píše.²²⁴ Pocty a respekt, jejichž nedostatek tolikrát komentoval v předešlých letech, tentokrát nechyběly. Zdá se, že perský korunní princ si dal záležet, aby ruského vyslance podobnou nedbalostí neurazil. Patříčná úcta a respekt k Rusku a jeho zástupcům jsou však i nyní jediným důvodem k ocenění protějšku.

Výsledkem setkání sice byla oboustranná dohoda o dalším formálním vyjednávání,²²⁵ cesta ke shodě však byla dle Gribojedova trnitá. Perská strana jednání prodlužovala, což ruského diplomata roztrpčovalo. Alexandr píše o „mnoha odbočkách“ a „nekonečném opakování“ určitých výroků Abbáse Mírzy.²²⁶ Nejvíce jej však popouzelo, že se nemohl spolehnout na slova perských jednatelů: „Potvrdilo se, co jsem již několikrát pozoroval, že u Peršanů jsou slova ve věčné neshodě s činy.“²²⁷ Perská nespolehlivost následně vedla zástupce vítězí strany Gribojedova v dopisech k ostré kritice nepřítele, a to jak Abbáse Mírzy, tak Peršanů obecně. Pohrdal jimi kvůli jejich údajné zbabělosti, když je nazýval například „protivníkem, jenž se raději schovává, než bojuje“.²²⁸

Abbás Mírza byl Gribojedovovi očividně složitým protějškem, o čemž svědčí protichůdná slova, kterých k jeho označení užívá. Vzpomeňme, jak byl dříve Abbás Mírzá

²²³ Dopis č. 69, P. N. Achverdovoj, 3. července 1827: Gribojedov, *Sočiněnija*, 613.

²²⁴ Dopis č. 71, P. N. Achverdovoj, 14. srpna 1827: Gribojedov, *Sočiněnija*, 629.

²²⁵ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 148.

²²⁶ Dopis č. 70, Komandiru Otdělnogo Kavkazskogo korpusa generalu-ot-infantěrii, general-adjutantu i kavaleru Paskeviču Innostranoj kolegii nadvodnogo sovětnika Gribojedova, 30. července 1827: Gribojedov, *Sočiněnija*, 619–620.

²²⁷ *Ibid.*, 622.

²²⁸ Dopis č. 71, P. N. Achverdovoj, 14. srpna 1827: Gribojedov, *Sočiněnija*, 629.

nazýván „*velikým nepřítelem*“ spíše z povinnosti diplomatické situace, a dokonce to pro ruského vyslance byla „*čest*“ u Abbáse pobývat. Tentokrát jej však v podstatě nazývá zbabělcem, byť nikoli explicitně. Ovšem dále se Gribojedov nezdráhá nazvat perského prince „*starým darebákem* [který] *říká mnohé a vykoná málo co*“.²²⁹ Adjektivum „*starý*“ působí poněkud nepatřičně, vezmeme-li v potaz, že Abbás Mírzá v době setkání ještě neoslavil čtyřicáté narozeniny a byl jen o rok starší než Gribojedov. „*Dárebáctvím*“ Gribojedov míní nespolehlivost či nepřímou v jednáních. Toto chování vyčítal obyvatelům Persie už dříve, ať šlo o křesťanské Armény, či *mehmándára* Mehmeda-Beka (viz podkapitolu Diplomatem v Persii: Stereotyp násilnosti v kontextu ruského chování). Daný negativní rys tak v očích Gribojedova zasahoval do všech vrstev společnosti, od prostého obyvatelstva, přes hodnostáře, až po samotné vládce.

Povahu vztahu mezi Gribojedovem a Abbásem Mírzhou naznačuje i úryvek jednoho z posledních dochovaných dopisů adresovaný nadřízenému Paskeviči. Abbás Mírzá byl v jednáních druhé rusko-perské války konečně Rusy uznán za následníka perského trůnu. Lze předpokládat, že tento ruský „ústupek“ byl diplomatickým návrhem samotného Gribojedova, který osobně vedl válečná vyjednávání. Na konci roku 1828 Gribojedov píše:

„Co si myslíte o cestě mého prince do Petrohradu? [...] toto je mé skutečné mínění:

1) Pustit jej do Petrohradu k caru imperátoru.

2) Prikázat mu bojovat s Turky.

3) Slavnostně mu slíbit, že jej dosadíme na trůn, jelikož to nás nic nestojí, cvičení vojska v mírové časy, výdaje půjdou jen za ním a náš vliv v Asii převyšší jakoukoli jinou mocnost.“²³⁰

Z hlediska lexikální analýzy je v úryvku signifikantní užití přivlastňovacího zájmena „*můj*“. Jeho použitím staví Gribojedov Abbáse Mírzu do podřízené pozice. V té se sice Persie i sám následník nacházeli již od podepsání golestánské dohody, která Rusku umožňovala uznat následníka trůnu, nicméně takřka důvěrné označení Abbáse Mírzy naznačuje, že Rusko skutečně nahlíželo na Persii jako mocensky podřízenou. Slovy o tom, že Rusové Abbásu Mírzovi pomohou na trůn, mohl Gribojedov naznačovat vyšší míru zasahování do perské

²²⁹ Dopis č. 90, I. F. Paskeviču, 3. prosince 1828: Gribojedov, *Sočiněnija*, 657.

²³⁰ Dopis č. 90, I. F. Paskeviču, 3. prosince 1828: Gribojedov, *Sočiněnija*, 656.

vnitrostátní politiky. Ovšem vzhledem k událostem, jež brzy následovaly v Teheránu, tedy masakru ruské mise, byla pravděpodobně tato tendence opuštěna.

Závěr: Střet „civilizace“ a „barbarství“ v Teheránu

Podepsanou torkmánčájskou dohodu bylo třeba dovést ke stvrzení carovi Mikulášovi. Po cestě, jak v Tbilisi, tak v cílovém Petrohradu, byl Gribojedov vítán jako hrdina.²³¹ Puškin později sepsal vzpomínku na Gribojedova, s nímž se setkal „předchozího roku v Petrohradu, před jeho posledním odjezdem do Persie“,²³² tedy v roce 1828. Tehdy, smutně naladěný, měl diplomat poznamenat: „Vy ty lidi ještě neznáte: uvidíte, že dojde na nože.“²³³ Na mysli Gribojedovovi pravděpodobně vytanuly tvrdé podmínky mírové smlouvy, jež měl předložit šáhovi, a povaha lidí, kterou považoval od počátku za agresivní. Jistě vzpomenu i na nelibost místních obyvatel k Rusům, kteří jej před lety vítali házením kamenů.²³⁴ Bylo mu jasné, že protiruské nálady ve společnosti po druhé porážce Persie jen zesílily. Přesto však, ověnčen oceněními, vyrazil již jako zplnomocněný velvyslanec zpět do Persie.

V jednom z posledních dochovaných dopisů z 3. prosince 1828 před odjezdem do Teheránu proznívá mezi řádky notná dávka deziluze a snad i zahořklosti:

„Mám vám teď říct o svém životě? To snad nikoho nemůže zajímat – mám pouze příliš mnoho práce. Dohlížím na to, aby odsud v době naší potyčky s Turky nevzešla žádná podvratná ničemnost. Kontribuce vybírám poměrně úspěšně. Přátele nemám, a ani je nechci, především se musí Ruska bát a dodržovat to, co velí vládce Mikuláš Pavlovič, a věřte, že v tomto se mi daří lépe než těm, kteří by se jali jednat měkce a vtírat se do budoucí perské přízně. Všemi jsem obávaný a nazvali mě ‚sachtir, coeur dur, tvrdé srdce‘.“²³⁵

Kelly se domnívá, že Gribojedov již v Persii neměl žádné ambice na poli diplomatické kariéry a chtěl se přesunout s manželkou do Gruzie;²³⁶ v „*budoucí perské přízni*“ tak sám osobně neviděl žádný přínos. Obecně je však jeho přístup v klasických intencích ruské

²³¹ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 161; 163.

²³² A. S. Puškin, „Iz ‚Putěšestvija v Arzrum vo vremja pochoda 1829 goda,“ in A. S. *Gribojedov v vospominanijach sovremennikov*, ed. V. E. Vacuro (Moskva: Chudožestvennaja literatura, 1980), 264.

²³³ *Ibid.*, 264.

²³⁴ Dopis č. 12, S. I. Mazaroviču, 11–13. září 1819: Gribojedov, *Sočiněnija*, 538.

²³⁵ Dopis č. 86, V. S. Miklaševič, 17. září–3. prosince 1828: Gribojedov, *Sočiněnija*, 650.

²³⁶ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 177.

diplomacie: Rusko nahlíželo na Persii z pozice nadřazené mocnosti a kontrolovalo sobě podřízená území. Peršané byli jen jakýmsi „podvratným živlem“, vzpírajícím se podmanění, jež jim mělo být ku prospěchu, pozvedlo by je totiž na „civilizovanou“ úroveň. Prizmatem tohoto způsobu uvažování si tak Peršané nezasloužili jiný než tvrdý přístup.

Právě zmíněný Gribojedovův postoj je markantní v popisech jeho druhého pobytu v Persii i na Kavkaze. Z diplomatových slov je cítit značná nechuť k místním lidem i prostředí, jež dostatečně nestimulovalo jeho intelektuální mysl, ale též k náplni práce, nadřazeným a byrokracií.

V ponuré náladě, demotivovaný a plný obav vyjel Gribojedov v prosinci 1828 do Teheránu. O tamních událostech se dozvídáme ze dvou zdrojů. Prvním je takzvaný „Narativ“,²³⁷ zpráva napsaná neznámým sekretářem jistého *mehmándára*, člena mise. Tento dokument byl během sovětské éry ruskými vědci diskreditován kvůli podezření z jeho přepracování britskými diplomaty.²³⁸ Druhým zdrojem je zpráva, kterou podal jediný přeživší masakru ruské mise, Ivan Mal'cov.²³⁹ I jeho informace jsou však zpochybnitelné. Když se mu totiž podařilo uniknout smrti, našel útočiště v šáhově citadele. Fath-Alí Šáh si byl bezpochyby vědom příležitosti, která se mu naskytla, měl-li v rukou jediného očitého svědka tragédie. Vzhledem k tomu, že vina za události byla dle tohoto svědectví uvalena pouze a jedině na Gribojedova a jeho chování, lze předpokládat, že byl Mal'cov pod tlakem a jeho oficiální zpráva předaná veřejnosti a ruským zástupcům se lišila od skutečnosti.

Z těchto zdrojů víme, že Gribojedov, zástupce „nepřítele“, měl přijet do Teheránu v době *ášúry*, a to na černém koni, podobně jako ší'ity nenáviděný a zlořečený Jazíd.²⁴⁰ Vzhledem ke Gribojedovově vzdělání a zkušenostem se můžeme domnívat, že neučinil-li tak cíleně, minimálně si musel být této symboliky vědom a mohl se činu vyvarovat. Skutečně problematické ale mělo být až jeho chování při audiencích u šáha, kde nenásledoval přísně vytyčeného protokolu – při prvním setkání například neadresoval významné postavy v pořadí dle významu a hodností, pár jich dokonce vynechal; při druhém, kdy šáhovi předával k podpisu dokumenty dohody, Fath-Alí Šáha navíc patřičně netituloval a následně setrval v jeho

²³⁷ „Narrative of the proceedings of the Russian mission, from its departure from Tabreez on 14th Jummade (Dec. 20th, 1828,) until its destruction on wednesday the 6th Shaban, Feb. 11th 1829,“ *Blackwood's Edinburgh Magazine*, no. XXVIII (červenec–prosinec 1830): 496–512. Dostupné z:

<https://books.google.cz/books?id=OAA8AQAAMAAJ&hl=cs&authuser=0&num=15>

²³⁸ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 179.

²³⁹ *Ibid.*, 179.

²⁴⁰ *Ibid.*, 183–4; Ášúrá je významným dnem, kdy si ší'ité připomínají mučednickou smrt imáma Hosejna, zabitého vojsky chalífy Jazída roku 680 n. l. Viz: M. Ayoub, „'Āšūrā,“ in *Encyclopædia Iranica*, online edition, naposledy upraveno 17. srpna 2011, citováno 12. května 2022, dostupné z: <https://iranicaonline.org/articles/asura>

přítomnosti tak dlouho, až začal šáha iritovat.²⁴¹ To vše se navíc odehrálo bez předání očekávaných darů, které Gribojedov z Petrohradu neobdržel.

Tyto v zásadě marginální by asi jen stěží vyvolaly záminku k vyvraždění celé mise, šlo však o důležité momenty, které ovlivnily chování klíčových představitelů. Nálada na ulicích byla citelně protiruská, k čemuž přispívali i členové mise, kteří se po ulicích pohybovali opilí a vyvolávali potyčky s místními.²⁴²

Gribojedov již nedočkavě plánoval svůj odjezd z Teheránu, když odstartovaly události, které mohl jen stěží ovlivnit a ve výsledku mu zbyl pouze velice malý prostor k diplomatickému manévrování. Azyl na ambasádě se totiž rozhodl vyhledat Mírzá Jákúb, původně arménský křesťan, který ovšem později konvertoval k islámu. Především to ale byl osobní pokladník šáha spravující pokladnu a účty šáhova harému. Gribojedov se cítil povinován jej přijmout jako žadatele o přesun na ruská území. Mírzá Jákúb měl však rovněž přístup k citlivým informacím nejvyššího představitele státu. Qádžárovský dvůr ho navíc obvinil z odcizení značného obnosu peněz. Poté, co Gribojedov Arména přijal na ambasádě, se vzedmula mezi šáhovými ministry vlna nevole. Události se začaly vymykat kontrole, když ambasáda přijala další dvě Armény žádající o azyl a ve městě se začaly šířit zprávy o jejich násilném zadržování Rusy, kteří se navíc podle těchto zvěstí měli snažit jak je, tak Mírzu Jákúba odvrátit od islámu.²⁴³

Důsledky těchto událostí se netýkaly pouze ruské ambasády, ale ochromily celý Teherán. Protiruská nálada vycházející z poválečné frustrace se přetavila v povstání, jež na několik dní ovládlo město, a ani vládní složky se nezmohly na odpor. Zavřely se bázary, lidé se shromáždili u hlavní mešity. Následně se dav přemístil před budovu ambasády, kterou již nestřežily perské jednotky, nýbrž pouze ruští kozáci, a požadoval vydání Armének i Mírzy Jákúba. Jeden z ruských kozáků posunul události o další nešťastný krok – omylem vystřelil a zranil mladíka v davu. Poté, co byl dotyčný odnesen do mešity, vyhlásili tamní duchovní pod nátlakem davu džihád proti celé ruské misi. Následně již masakru nešlo zabránit, dav vtrhl do budovy ambasády ve značné přesile vůči ozbrojeným kozákům. Během pár chvil byla celá ruská mise v počtu čtyřiačtyřiceti mužů povražděna, s výjimkou zmiňovaného Mal'cova. Tělo Mírzy Jákúba a muže mylně považovaného za Gribojedova bylo vláčeno ulicemi.²⁴⁴

²⁴¹ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 184–5.

²⁴² *Ibid.*, 185.

²⁴³ *Ibid.*, 187–90.

²⁴⁴ *Ibid.*, 191–5.

Dovětek: Po masakru ruské mise v Teheránu

V průběhu téměř dvou staletí po masakru ruské diplomatické mise v Teheránu se vynořila celá řada více či méně věrohodných teorií vysvětlujících důvody a průběh povstání. Mnohé z těchto teorií, produkované například sovětskými historiky, by se daly označit za konspirační.²⁴⁵ Laurence Kelly teheránské události hodnotí jako nevyhnutelný výsledek zadání, jež Gribojedov obdržel v Petrohradu: „Tvrdé podmínky, které musel vymáhat, z něj od začátku dělaly nenáviděnou postavu.“²⁴⁶ Vedení v Petrohradu možná stále považovalo Gribojedova za potenciálně nebezpečného, vzhledem k jeho vlivu a možnému zapojení v děkabristickém povstání. V diplomatických krocích po událostech v Teheránu se Petrohrad rychle přijal perskou verzi událostí, svalující hlavní vinu na Gribojedova. Perský narativ, jak již bylo řečeno, argumentoval Mal'covovou verzí událostí, v níž se popírala jakákoli vina perských vládců.

Rychlé a co nejméně nákladné řešení vyvstalé krize bylo v zájmu obou států. Ani Rusko, ani Persie si již nemohly dovolit další válku. Finanční důvody byly společné pro oba státy, Rusko se navíc potýkalo s Osmany. Šáh i Abbás Mírzá si uvědomovali, že pokud v tento moment zareagují správně, předejdou dalekosáhlým a katastrofálním dopadům ruské odplaty. Neváhali tak a slíbili vyslat omluvnou misi do Petrohradu. Bryskní akt perské pokory se Rusku hodil a celá záležitost se tímto způsobem, tedy osobním setkáním představitelů a výměnou darů, pohodlně „zametla pod koberec“. Výsledným řešením však utrpěla pověst Alexandra Sergejeviče Gribojedova, jenž nesčetněkrát za svou vlast nasadil život a osobně vyjednal s nepřítelem mír. I díky Gribojedovovi získalo Rusko klíčová strategická území a výjimečný vliv v celé oblasti.

Perská vláda považovala vyslání omluvné mise za dostatečný projev lítosti nad událostmi. Svou vinu vehementně popírala, a dokonce se zdráhala vyplatit Rusům náhrady, jež za ztráty na životech i majetku požadovali. Krátce po událostech v Teheránu píše Fath-Alí Šáh svému synu Abbásu Mírzovi dopis, v němž odmítá vyplatit tak vysokou „cenu krve vyslance a jeho druhů“.²⁴⁷ Abbás Mírzá měl totiž Rusům slíbit vyšší sumu, než jakou mu Fath-Alí Šáh dovolil. Šáh píše, že k tak vysoké částce není důvod a vyjmenovává jednotlivé položky majetku mise. Odmítá sumu, která měla být zaplacená za věci vyslance, se slovy, že „nikdo u vyslance

²⁴⁵ Více k tomuto tématu viz: Laurence Kelly, „Appendix I: Griboedov's Death and the 'British Conspiracy' Theory,” in *Diplomacy and Murder in Tehran*, 205–222.

²⁴⁶ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 196.

²⁴⁷ Dopis Fath-Alího Šáha, napsán krátce po smrti Gribojedova: V. Minorskij, „Cena kroví' Gribojedova: Něždannij dokument,” *Russkaja mysl* III–V (1923): 339.

neviděl věci ani vybavení dosahující takové hodnoty“.²⁴⁸ Podle něj totiž Gribojedov přijel do hlavního města „nalehko“, protože „Evropané“, jak Fath-Alí Šáh píše, nemají ve zvyku s sebou vozit příliš cenností.²⁴⁹ Zdůrazněme, že Rusové zjevně pro perského šáha symbolizovali Evropany, přestože ruská pozice mezi Východem a Západem, jak již bylo několikrát nastiňováno, byla v 19. století nejasnou otázkou. Šáh dále píše, že „kromě Mal’cova – který zůstal živ a zdráv“, navíc ve skupině nebyl „ani jeden významný a známý úředník“,²⁵⁰ což opět podle šáha významně snižuje sumu, která se po něm žádá. Cenu krve v závěru lakonicky vyčíslí následovně: „Krátce řečeno, [... vyplat’me] 60 tisíc za zabití vyslance, který, řekněme, má vysoké postavení a dobré jméno.“²⁵¹

Omluvná mise, již vedl mladý syn Abbáse Mírzy, Chosrou, opustila hranice Persie ke konci jara 1829 směřujíc do Petrohradu, kde setrvala až do podzimu. Chosrou Mírzá do Petrohradu doručil cenné dary, jež kromě dvaceti rukopisů z šáhovy knihovny, koberců, koní, zlata a šperků, zahrnovaly i známý diamant „Šáh“.²⁵² Průběh omluvné mise detailně dokumentoval osobní rádce Chosroua, Mostafá Afšár.²⁵³ Samozřejmě nejvýznamnějším položkou byly dopisy se šáhovou omluvou, které před audiencí u cara měl v úschově nám známý Mírzá Sáleh a jež byly „obaleny v šálu a uloženy ve stříbrné pokladnici ovinuté dalším šálem“.²⁵⁴ V květnatém proslovu mimo jiné car Mikuláš zdůraznil, že „nechce v srdci nosit žádnou nevraživost vůči [perské] vládě“.²⁵⁵ Svými slovy potvrdil již nastíněné – Gribojedov se stal obětním beránkem, neštěstí bylo připsáno pouze jeho „horlivým snahám“ a „neporozumění“ reáliím.²⁵⁶ Tragické události února 1829 tak paradoxně zpečetily torkmánčájský mír a země mohly započít novou, mírovou kapitolu vztahů.

Narativ událostí se dodnes odráží například i v současné íránské historiografii. Alí Asghar Šamím, autor publikace *Írán dar doure-je soltanat-e Qádžár: qarn-e sízdahom va níme-je aval-e qarn-e čahárdahom* (tedy *Írán v době vlády Qádžárovců: třinácté století až první polovina století čtrnáctého*)²⁵⁷ připisuje situaci „suché morálce a neflexibilitě“ ruského

²⁴⁸ *Ibid.*, 340.

²⁴⁹ *Ibid.*, 340.

²⁵⁰ *Ibid.*, 342.

²⁵¹ *Ibid.*, 342.

²⁵² Firuza I. Melville, „Khosrow Mirza’s mission to St Petersburg in 1829,“ in *Iranian-Russian Encounters: Empires and Revolutions since 1800*, ed. Stephanie Cronin (London, New York: Routledge, 2013), 77.

²⁵³ *Ibid.*, 72.

²⁵⁴ Mírzá Mostafá Afšár, *Safarnáme-je Chosrou Mírzá (be Peterzbúrgh)*, ed. Mohammad Golbon (Tehrán: Mostúfí, 1349/1970), 238.

²⁵⁵ *Ibid.*, 240.

²⁵⁶ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 198.

²⁵⁷ Přibližně devatenácté století až první polovina století dvacátého, dle gregoriánského kalendáře.

diplomata.²⁵⁸ Tamtéž je překvapivě uváděn počet „35 [zabitých] osob z ruských druhů [Gribojedova] a několika íránských strážců ambasády“.²⁵⁹ To je v rozporu s údajem o čtyřiačtyřiceti mrtvých, který uvádí výše zmiňovaný „Narativ“.²⁶⁰ K tomuto číslu se přiklání i Kelly.²⁶¹ Podobně lze spekulovat o úmrtí íránských strážců, podle slov Kellyho totiž „perští vojáci, kteří měli ambasádu strážit, utekli“.²⁶²

Vlivem popisovaných diplomatických kroků, jež tehdy konvenovaly oběma zemím, byl odkaz Gribojedova na dlouhou dobu pokřiven a až zkoumání posledních desetiletí jej postupně napravuje, ne však zcela úspěšně. „Paradox Gribojedova spočívá v tom, že on, vynikající diplomat, který vykonal tolik pro politickou i vojenskou autoritu svojí země, je dokonce i ve své domovině znám [pouze] jako básník.“²⁶³ A v zemi, kde řadí básníky [takřka] mezi svaté, jej považují pouze za diplomata, odpovědného za katastrofické ztráty severních teritorií, a spojují si jej s [největším] ponížením národního rozměru v moderní historii Íránu.“²⁶⁴

Události února roku 1829 však zahrnují jeden opomíjený aspekt. Protiruské povstání lze považovat za počátky moderního národního sebeuvědomění Peršanů. Kritizoval-li dříve Gribojedov „pasivitu“ perských obyvatel a jejich ochotu snášet téměř jakékoli bezpráví na nich páchané, sám byl těsně před svou smrtí svědkem, ba spouštěčem silného protestu, jenž tento předsudek vyvrací. Obyvatelé Teheránu sice především protestovali proti ruskému povýšenému jednání v Persii, zároveň však šlo o kritiku vlády neschopné uhájit územní celistvost státu a zajistit bezpečí lidu. Možná poprvé v moderních dějinách Persie se do takové míry semkla skupina obyvatel, jež zahrnovala jak duchovní, tak obchodníky i další společenské skupiny. Obdobný odpor a vzájemné semknutí vyvolala až o několik dekád pozdější Tabáková revoluce, v níž dosáhl celospolečenský protest mnohem širších rozměrů. Události teheránského povstání roku 1829 byly tedy důležitým mezníkem společenských změn, jimiž země v průběhu 19. století prošla.

²⁵⁸ Alí Asghar Šamím, *Írán dar doure-je soltanat-e Qáďžár: qarn-e sízdahom va níme-je aval-e qarn-e čahárdahom* (Tehrán: Behzád, 1387/2008), 98.

²⁵⁹ *Ibid.*, 99.

²⁶⁰ „Narrative of the proceedings of the Russian mission, from its departure from Tabreez on 14th Jummade (Dec. 20th, 1828,) until its destruction on wednesday the 6th Shaban, Feb. 11th 1829.“ *Blackwood's Edinburgh Magazine*, no. XXVIII (červenec–prosinec 1830): 512.

²⁶¹ Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran*, 193.

²⁶² *Ibid.*, 191.

²⁶³ Autorka poznamenává, že na rozdíl od vnímání v Íránu a Anglii se v Rusku jeho odkaz mění v závislosti na politice. Většinou je brán jako básník a dramatik, někdy též jako hudebník a skladatel, mnohem méně ale jako diplomat, agent, podnikatel a politik, přičemž zásadní vliv na toto vnímání měla sovětská historiografie. Viz F. I. Melvill, „Paradoks Gribojedova,“ In *Na pastbišče mysli blagoj: sborník statěj k jubileju I. M. Stěblin-Kamenskogo*, ed. M. S. Pelevič, (Sankt Petěrburg: Kontrast, 2015), 303.

²⁶⁴ Melvill, „Paradoks Gribojedova,“ 302.

Závěr

Rusko od konce 18. století rozšiřovalo svůj vliv v oblasti Kavkazu a Persie, a to nejen z důvodů strategických, například kvůli přístupu ke Kaspickému moři, ale též z důvodů obchodních, jelikož přes Persii vedly významné obchodní trasy spojující východní trhy se západními. Ruské kroky v oblasti byly řízeny expanzivní politikou s cílem vybudovat veliké a silné impérium, došlo ale i k navázání diplomatických vztahů mezi oběma zeměmi. Díky vzájemným kontaktům začaly v období po první rusko-perské válce do Persie proudit nové myšlenky i technologie. Mocenské tendence Ruska ovšem byly důvodem, kvůli němuž se perští vládcí zdráhali navázat příliš blízké vztahy. Klíčovým se stal spor o vymezení hranic a sfér vlivu v oblasti Kavkazu, jehož zdejší chanáty v předcházejících staletích patřily Persii. Představitelé perské říše tato území nadále považovali za významnou, ba integrální součást perského státu. Hranice mezi Ruským impériem a Persií se definitivně ustanovila až po druhé rusko-perské válce.

První tři dekády devatenáctého století tak představují turbulentní období rusko-perského střetávání na poli diplomatickém i válečném. Smrt Alexandra Gribojedova i dalších členů ruské delegace v Teheránu byla tragickým vyústěním tohoto setkávání, a i když byl Gribojedov bezesporu jeho obětí, detailní náhled do jeho osobní korespondence napověděl, že diplomatův postoj k perskému obyvatelstvu i představitelům státu byl přinejmenším rozporuplný a do určité míry i předznamenal jeho neblahý osud.

Alexandr Gribojedov byl zástupcem moskevských a petrohradských elitních vrstev. Na Kavkaze a v Persii strávil šest let života. Poprvé sem přijížděl jako sekretář a tlumočník, postupně se vypracoval až k postu zplnomocněného velvyslance. Jeho literární talent jistě souvisel i s nadáním pro studium cizích jazyků, jejichž znalost a další vynikající schopnosti Gribojedovovi otevřely dveře k úspěšné kariéře. Temný stín na ni ovšem vrhlo děkabristické povstání, jež Gribojedov pravděpodobně podporoval. Možná i proto přijali petrohradští vládcí velmi ochotně perský narativ svalující vinu za masakr v Teheránu na Gribojedova a celou událost připsali jeho špatnému úsudku.

Gribojedov byl bezesporu zkušeným diplomatem a bystrým pozorovatelem s vynikajícími vyjadřovacími schopnostmi a analytickým přesahem. Nelze mu upřít schopnost jasně pojmenovat problémy perské říše a jeho popis nejrůznějších neduhů v qádžárovské Persii se více či méně shoduje s poznatky historické kapitoly čerpanými z primárních i sekundárních zdrojů. Nakolik lze tedy hovořit o jeho soudech jako o oprávněné míře kritiky, a kde se z nich

naopak stává živná půda pro vytváření stereotypů, které ve výsledku ovlivňovaly i oficiální ruský narativ a přemýšlení o Persii?

Gribojedovův přístup k Persii byl od počátku jeho působení v zemi ovlivněn předsudky. Čím více se střetával s perským *protějškem*, tím více se v jednotlivých předsudcích utvrzoval. Opakováním negativních soudů, expresivními výrazy a zejména nerovnoměrným zdůrazňováním záporů a upozadňováním kladů vytvářel celkový náhled na zemi a obyvatele, který lze označit za negativně stereotypizující. Jinakost *protějšku*, tedy odlišnost od kulturních vzorců, které byly Gribojedovovi vlastní a které považoval za jediné správné, byla klíčovým rozlišovacím prvkem mezi Gribojedovovou skupinou, Ruskem, které zastupovalo civilizovanou část světa, a „skupinou ostatních“, necivilizovanou Persií.

Ruský diplomat hodnotil *protějšek* kladně v případě, kdy chování Peršanů odráželo kulturní vzorce, na něž byl zvyklý z domácího ruského prostředí a které byly v Rusku hodnoceny kladně. Záporně naopak hodnotil tehdy, když chtěl co nejvíce zdůraznit osobní odstup od chování *protějšku*. Gribojedov dokázal ocenit určité kvality *protějšku*, „skupiny ostatních“, mnohdy je však umenšoval například srovnáním s kvalitami „vlastní skupiny“, tedy Ruska. Kladné hodnocení Persie bývá často skryto mezi řádky, sdělováno spíše mimochodem, implicitně. Převažuje pohled negativní, který Gribojedov zdůrazňuje konkrétními expresivními adjektivy („*divoký*“, „*nepříjemný*“, „*nudný*“, „*špinavý*“), adverbii („*nemilosrdně*“) či substantivy („*maškaráda*“, „*ruiny*“, „*darebák*“). Stereotypy jsou utvrzovány častým opakováním a připomínáním určitých skutečností (například výskyt bití a násilí) nebo jejich detailními popisy.

Analýza korespondence poukázala na následující kategorie předsudků a stereotypů, které Gribojedov ve svém psaní nejvíce tematizoval: nekulturnost Peršanů, nečistota a nevychovanost, zaostalost, svévolnost elit, úpadkovost, násilnost, zbabělost či nespolehlivost. Stereotypy vykreslují obraz Persie jakožto státu necivilizovaného, jejich obyvatel jako „*divokých*“ či „*barbarských*“. Gribojedov pozoroval kvůli perských vládců, kteří jednali pouze ve vlastní prospěch a nebyli schopni efektivně vládnout. Neschopnost elit odrážející se na stavu země, jež byla podle Gribojeova v ruinách, vedla k utvoření dalších stereotypů – úpadkovosti a zaostalosti. Tu dokládala i absence spravedlivých soudních procesů v zemi. Dalším kritériem *necivilizovanosti protějšku* byla oblast kultury a umění. V Gribojedovově podání se jednalo o hudbu, kterou diplomat považoval za „*barbarskou*“, a o údajnou absenci poezie v zemi. Tento Gribojedovův pohled navozuje dojem nekulturnosti perského obyvatelstva.

Nelze však tvrdit, že by Gribojedov ve svých spisech vykresloval pouze jednostranně negativní obraz země. Ke svému *protějšku* byl sice kritický, dokázal však ocenit krásy prostředí,

zajímavou architekturu či snahu o modernizaci. Ta byla jedním z mála kritérií, jímž se mohli představitelé perského státu vymanit ze stereotypu despotických vládců. Zbudování škol v Qazvínu bylo kupříkladu podle Gribojedova krokem, který na Hosejna Chána Qádžára, místopředsedu Jerevanu, vrhal dobré světlo, navzdory despocii a svévoli, kterou Gribojedov explicitně kritizoval.

I Abbás Mírzá si podobným způsobem Alexandra Gribojedova získal úsilím o modernizaci země, armády i školství. Ovšem v závěrečných jednáních během druhé rusko-perské války a po ní byl ruský diplomat z Abbáse Mírzy zklamaný, jevil se mu již jako nespolehlivý a zbabělý. Gribojedov tímto způsobem nenahlížel pouze na pretendenta perského trůnu. Stejně na něj působili i další lidé, s nimiž jednal, a postupně si do tohoto negativního a skeptického náhledu na Persii přiřazoval i veškeré její obyvatelstvo.

Z analýzy spisů vyplývá, že Gribojedov nahlížel na svůj *protějšek* v intencích ruské „civilizační mise“. Gribojedov vnímal Persii, její obyvatele, místní zvyky a kulturu jako necivilizované, zatímco sám sebe považoval za zástupce civilizovaného národa, jehož povinností bylo rozšiřovat ruskou sféru vlivu, a tím i způsob života, který na rozdíl od místního považoval za kvalitnější a hodnotnější. Jednotlivé stereotypy posilované Gribojedovem představují různé aspekty přístupu Ruska, které diplomat v Persii zastupoval. Necivilizovanost jako jakýsi „superstereotyp“, zahrnující všechny z popsaných stereotypů, je hlavním tématem obrazu, který Alexandr Sergejevič Gribojedov o Persii vytváří a prostřednictvím své korespondence a četných osobních či diplomatických styků i šíří.

S následujícími slovy Gribojedov vyjížděl do Persie poprvé:

„Dnes mám svátek: blahoslavený princ, po němž nesu jméno [Alexandr Něvský], se zde [v Novgorodě] proslavil; pamatuješ, že na zpáteční cestě z Asie zemřel; možná že i jeho jmenovce, sekretáře poselstva čeká stejný osud, jenže já stěží budu blahořečen!“²⁶⁵

Je ironií osudu, že Alexandr nejen správně předpovídal události budoucí, ale jeho smrt též bezprostředně souvisela s fenoménem perské společnosti, který on sám tolik kritizoval – s násilím. Všudypřítomnost agrese a intenzitu trestů připisoval Gribojedov perskému charakteru, a i v tomto kontextu lze na události v Teheránu pohlížet jako na ryze násilný akt. Gribojedov však rovněž Peršany obviňoval z naprosté pasivity a neschopnosti se vzepřít autoritám, sám byl

²⁶⁵ Dopis č. 5, S. N. Begičovu, 30. srpna 1818: Gribojedov, *Sočiněnija*, 529.

však v posledních momentech života svědkem mohutného protestu proti povýšenosti Rusů a neschopnosti perské vlády, události, která na několik dní ochromila Teherán, ale též urychlila rusko-perské diplomatické vyjednávání.

Vztahy Íránu a Ruska jsou stále skloňovaným tématem. Ostrá íránská kritika na adresu mediálně prezentované piety u pomníku Alexandra Gribojedova, která byla zmiňována v úvodu, souvisí s připravovaným rusko-íránským strategickým partnerstvím, opozičními hlasy sarkasticky přirovnávaným k torkmánčájské dohodě. K ní byla ostatně přirovnávána i podobná smlouva o spolupráci mezi Íránem a Čínou podepsaná na jaře roku 2021.²⁶⁶ Ozvěny událostí konce dvacátých let 19. století tak zaznívají dodnes a téměř dvě stě let staré zkušenosti jako bolestné reminiscence opět vyplouvají na povrch.

²⁶⁶ Chris Devonshire-Ellis, „Russia And Iran To Sign 20 Year Cooperation Deal,“ in *Russia Briefing*, publikováno 13. prosince 2021, citováno 12. května 2022, dostupné z: <https://www.russia-briefing.com/news/russia-and-iran-to-sign-20-year-cooperation-deal.html/>; Javad Heiran-Nia, „Iran won't break with Russia over Ukrain. Here's why,“ in *Atlantic Council*, publikováno 30. března 2022, citováno 12. května 2022, dostupné z: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/iran-wont-break-with-russia-over-ukraine-heres-why/>

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

AFŠÁR, Mírzá Mostafá. *Safarnáme-je Chosrou Mirzá (be Peterzbúrgh)*. Ed. Mohammad Golbon. Tehrán: Mostúfi, 1349/1970.

BEREZIN, I. *Putěšestvije po severnoj Persii*. Kazaň: 1852.

GRIBOJEDOV, Aleksandr Sergejevič. *Sočiněnija*. Ed. VI. Orlov. Moskva: Gosudarstvennoje izdatěľ'stvo chudožestvennoj litěraturny, 1956.

GRIBOJEDOV, A. S. *Polnoje sobranije sočiněnij A. S. Gribojedova*. Tom tretij. Ed. N. K. Piksánov. Petrograd: Razrjad izjaščnoj slovesnosti Akademii Nauk, 1917.

GRIBOJEDOV, A. S. *The Travel Notes and Letters*. Přeložila Mary Hobson. Dvojjazyčné vydání. Moscow: Russian school, 2017. E-book.

FATH-ALÍ ŠÁH QÁDŽÁR. Dopis Abbásu Mírzovi napsaný krátce po smrti Gribojedova. In Minorskij, V. „Cena kroví Gribojedova: Něizdannij dokument,“ *Russkaja mysl* III–V (1923): 339. Citováno 12. května 2022. Dostupné z:

<https://viewer.rsl.ru/ru/rsl60000300322?page=9&rotate=0&theme=white>

MORIER, James. *A Second Journey through Persia, Armenia, and Asia Minor to Constantinople between the Years 1810 and 1816*. London: Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, 1818.

„Narrative of the proceedings of the Russian mission, from its departure from Tabreez on 14th Jummade (Dec. 20th, 1828,) until its destruction on wednesday the 6th Shaban, Feb. 11th 1829.“ *Blackwood's Edinburgh Magazine*, no. XXVIII (červenec–prosinec 1830): 496–512. Citováno 12. května 2022. Dostupné z:

<https://books.google.cz/books?id=OAA8AQAAMAAJ&hl=cs&authuser=0&num=15>.

PUŠKIN, A. S. „Iz ,Putěšestvija v Arzrum vo vremja pochoda 1829 goda.“ In *A. S. Gribojedov v vospominanijach sovremennikov*. Ed. V. E. Vacuro, 264–267. Moskva: Chudožestvennaja literatura, 1980.

ŠÍRÁZÍ, Mírzá Sáleh. *Safarnáme*. Ed. Esmá'íl Rá'in. Tehrán: Rúz-e N, 1347/1968.

Literatura

ABDOLLAHY, Reza. „Calendars – ii. In the Islamic period,“ *Encyclopædia Iranica*, online edition. Naposledy upraveno 15. prosince 1990. Citováno 5. května 2022. Dostupné z: <https://iranicaonline.org/articles/calendars#pt2>.

AFSHAR, Mona. „Linguistic and cultural image of Persia in ‘Travel notes’ by A. S. Griboedov.“ Příspěvek prezentovaný na konferenci „Social and Cultural Transformations in the Context of Modern Globalism,“ 14.–15. července 2019. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2019.12.04.310>.

AMANAT, Abbas. „Historiography viii.Qajar Period.“ *Encyclopædia Iranica*, online edition. Naposledy upraveno 22. března 2012. Citováno 5. května 2022. Dostupné z: <https://iranicaonline.org/articles/historiography-viii>.

ANDREEVA, Elena. *Russia and Iran in the Great Game: Travelogues and Orientalism*. London, New York: Routledge, 2007.

ANDREEVA, Elena. „Russian government action against russian deserters in Iran in the nineteenth century: Russian orientalism at the state level.“ In *Russians in Iran: Diplomacy and Power in the Qajar Era and Beyond*, eds. Rudi Matthee, Elena Andreeva, 85–100. London, New York: I.B. Tauris, 2018. E-book.

ATKIN, Muriel. *Russia and Iran, 1780–1828*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1980.

ATKIN, Muriel. „The Early Stages of Russo-Iranian Relations.“ In *Russians In Iran: Diplomacy and Power in the Qajar Era and Beyond*, ed. Rudi Matthee, Elena Andreeva, 22–33. London, New York: I.B. Tauris, 2018.

AXWORTHY, Michael. *A History of Iran: Empire of the Mind*. New York: Basic Books, 2016.

AYOUB, M. „Āšūrā‘.“ *Encyclopædia Iranica*, online edition. Naposledy upraveno 17. srpna 2011. Citováno 12. května 2022. Dostupné z: <https://iranicaonline.org/articles/asura>

BEHROOZ, Maziar. „From confidence to apprehension.“ In *Iranian-Russian Encounters: Empires and Revolutions since 1800*, ed. Stephanie Cronin, 49–68. London: New York: Routledge, 2013.

BEHROOZ, Maziar. „Revisiting the Second Russo-Iranian War (1826–28): Causes and Perceptions.“ *Iranian Studies* 46, vol. 3 (květen 2013): 359–381.

BELLER, Manfred. „Prejudice.“ In *Imagology, The cultural construction and literary representation of national characters: A critical survey*, eds. Manfred Beller, Joep Leerssen, 404–406. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007.

BELLER, Manfred. „Stereotype.“ In *Imagology, The cultural construction and literary representation of national characters: A critical survey*, eds. Manfred Beller, Joep Leerssen, 429–434. Amsterdam, New York: Rodopi, 2007.

BOURNOUTIAN, George A. „The Population of Persian Armenia Prior to and Immediately Following its Annexation to the Russian Empire: 1826–1832.“ Příspěvek prezentován na konferenci „Nationalism and social change in Transcaucasia,“ 24.–25. dubna 1980. Citováno 12. května 2022. Dostupné z:

https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/op91_persian_armenia_annexation_bournoutian_1980.pdf

BRINTLINGER, Angela. „The Persian Frontier: Griboedov as Orientalist and Literary Hero.“ *Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes* 45, no. 3/4 (září–prosinec 2003): 371–393.

CRONIN, Stephanie. „Army v. Qajar Period.“ *Encyclopædia Iranica*, online edition. Naposledy upraveno 12. 8. 2011. Citováno 10. 4. 2022. Dostupné z:

<https://www.iranicaonline.org/articles/army-v#pt2>.

DENISON, Stuart. „The Travelogues of Mirza Saleh Shirazi: A Persia View of Regency London.“ In *London Historians* (October 2016): 1–2.

DEVONSHIRE-ELLIS, Chris. „Russia And Iran To Sign 20 Year Cooperation Deal.“ *Russia Briefing*. Publikováno 13. prosince 2021. Citováno 12. května 2022. Dostupné z: <https://www.russia-briefing.com/news/russia-and-iran-to-sign-20-year-cooperation-deal.html/>

DIJK, Teun A. van. „Critical Discourse Analysis.“ In *The Handbook of Discourse Analysis*, Second Edition, Volume I, eds. Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton, and Deborah Schiffrin, 466–485. Chichester: Blackwell, 2015.

DIJK, Teun A. van. „Ideological Discourse Analysis.“ 135–161. Získáno z oficiálního webu autora 13. 3. 2022 na odkaze:

<http://www.discourses.org/OldArticles/Ideological%20discourse%20analysis.pdf> (web je v současné chvíli nefunkční).

ESKANDARI-QAJAR, Manoutchehr M. „Between Scylla and Charybdis: Policy-making under conditions of constraint in early Qajar Persia.“ In *War and Peace*, ed. Roxane Farmanfarmanian, 21–46. London, New York: Routledge, 2008.

FARMANFARMAIAN, Roxana (Ed.). *War & Peace in Qajar Persia: Implications Past and Present*. London, New York: Routledge, 2008.

FOMIČOV, Sergej. *Gribojedov: Enciklopedija*. Sankt-Petěrburg: Nėstor-Istorija, 2007.

HARDEN, Evelyn Jasiulko. „Griboyedov in Persia: December 1828.“ *The Slavonic and East European Review* 57, vol. 2 (duben 1979): 255–267.

HEIRAN-NIA, Javad. „Iran won't break with Russia over Ukrain. Here's why.“ *Atlantic Council*. Publikováno 30. března 2022. Citováno 12. května 2022. Dostupné z: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/iran-wont-break-with-russia-over-ukraine-heres-why/>

HLOUŠKOVÁ, Kateřina. „Rusko v 18. století.“ In *Dějiny Ruska*, ed. Zbyněk Vydra, Michal Řoutil, Jitka Komendová, Kateřina Hloušková a Michal Těra, 113–168. Praha: NLN, 2017.

HOPE, John P. „The self in the other: Aleksandr Griboedov's Orient“ *Canadian Slavonic Papers* 57, no. 1–2 (2015): 115.

HOPKIRK, Peter. *The Great Game: On Secret Service in High Asia*. London: John Murray, 2006. E-book.

KAMBERIDOU, Irene. „The East in the Eyes of Western Women travellers of the 18th and 19th centuries: solidarity and understanding the East.“ Příspěvek prezentován na konferenci: „The East in The Eyes of The West International Conference of the Faculty of Arts, Kuwait University,“ 26.–28. listopadu 2013. Citováno 12. května 2022. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/261143461_The_East_in_the_Eyes_of_Western_Women_travellers_of_the_18th_and_19th_centuries_solidarity_and_understanding_the_East.

KATOUZIAN, Homa. *The Persians: Ancient, Mediaeval and Modern Iran*. New Haven, London: Yale University Press, 2010.

KEDDIE, Nikki R. *Qajar Iran and The Rise of Reza Khan 1796–1925*. Costa Mesa: Mazda Publishers, 1999.

KELLY, Laurence. *Diplomacy and Murder in Tehran: Alexander Griboyedov and Imperial Russia's Mission to the Shah of Persia*. London, New York: Tauris Parke Paperbacks, 2006.

KEMPER, Michael. „Russian Orientalism.“ Publikováno 26. září 2018. Citováno 1. května 2022. Dostupné z: <https://oxfordre.com/asianhistory/view/10.1093/acrefore/9780190277727.001.0001/acrefore-9780190277727-e-297>

Knihovna Akademie věd ČR. „Transliterace ruské cyrilice.“ Naposledy upraveno 13. prosince 2004. Citováno 29. dubna 2022. Dostupné z: <https://www.lib.cas.cz/space.40/CYRILLIC/RU-EN-T3.HTM>.

LEHEČKOVÁ, Eva. „Kritická analýza diskurzu v kontextu korpusové a kognitivní lingvistiky.“ Citováno 1. května 2022. Dostupné z: https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/Kriticka_analyza_diskurzu_v_kontextu_kor.pdf

LANG, David M. „Griboyedov's Last Years in Persia.“ *The American Slavic and East European Review* 7, vol. 4 (prosinec 1948), 317–339.

MATIN-ASGARI, Afshin. „The impact of Imperial Russia and the Soviet Union on Qajar and pahlavi Iran: Notes toward a revisionist historiography.“ In *Iranian-Russian Encounters: Empires and Revolutions since 1800*, ed. Stephanie Cronin, 11–46. London, New York: Routledge, 2013.

MELVILL, F. I. „Paradoks Gribojedova.“ In *Na pastbišče mysli blagoj: sbornik statěj k jubileju I. M. Stěblin-Kamenskogo*, ed. M. S. Pelevič, 299–314. Sankt Petěrburg: Kontrast, 2015.

MELVILLE, Firuza. „Alexander Sergeevich Griboedov: Russian imperial James Bond *malgré lui*. In memory of the 225th anniversary of his birth.“ In *Russians in Iran: Diplomacy and Power in the Qajar Era and Beyond*, eds. Rudi Matthee, Elena Andreeva, 59–84. London, New York: I.B. Tauris, 2018. E-book.

MELVILLE, Firuza I. „Khosrow Mirza's mission to St Petersburg in 1829.“ *Iranian-Russian Encounters: Empires and Revolutions since 1800*, ed. Stephanie Cronin, 69–94. London, New York: Routledge, 2013.

- MÍŠEK, Roman, František Ondráš, Miroslav Šedivý. *Egypt v době Muhammada 'Alího*. Praha: Set Out Books, 2010.
- NATCHKEBIA, Irène. „Some Details of the General Yermolov’s Embassy in Persia (1817).“ *Iran & the Caucasus* 16, no. 2 (2012): 205–216.
- NEWBY, Gordon. *A Concise Encyclopedia of Islam*. Oxford: Oneworld, 2002.
- PROKOPOVÁ, Kateřina, Zuzana Orságová, Petra Martinková. *Metodologie výzkumu v oblasti kritické analýzy diskurzu*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2014.
- RINGER, Monica. „A Manifesto for educational reform in Qajar Iran, 1859.“ In *The Modern Middle East: A Sourcebook for History*, ed. Camron Michael Amin, Benjamin C. Fortna, and Elizabeth Frierson, 43–47. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Russian Embassy, IRI (@RusEmbIran). „Today on the occasion of the Diplomat’s Day the wreath-laying ceremony to the monument to Alexander Griboyedov [...].“ Twitter. Publikováno 10. února 2022, 13:32. Citováno: 12. května 2022. <https://twitter.com/RusEmbIran/status/1491751967525416968>.
- SCHRAG, Zachary M. „Texts as Sources.“ In *The Princeton Guide to Historical Research*, 120–153. Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2021.
- SCHWARTZ, Kevin L. „Isfahan, c. 1722–1801.“ In *Remapping Persian Literary History, 1700–1900*, 81–123. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2020.
- STROGANOV, M. V. „Fakty žizni, fakty literatury?“, *Litěraturnyj fakt*, no. 10 (2018), 439–463.
- SYKES, Percy M. *A History of Persia*. Vol II. London: Macmillian and co., 1915.
- ŠAFR, Jiří (Ed.). *Sociální distance, interakce, relace a kategorizace: alternativní teoretické perspektivy studia sociální stratifikace*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008. Citováno 12. května 2022. Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/safr_-_socialni_distance_interakce_relace_a_kategorizace_alternivni_teoreticke_perspektivy_studia_socialni_stratifikace_final_web.pdf
- ŠAMÍM, Alí Asghar. *Írán dar doure-je soltanat-e Qádzár: qarn-e sízdahom va níme-je aval-e qarn-e čahárdahom* Tehrán: Behzád, 1387/2008.
- ŠPAČKOVÁ, Stanislava. *Rusko-česká ekvivalence propriálního lexika: Vlastní jména v překladu* (Brno: Masarykova univerzita, 2017).
- VYSTRČILOVÁ, Darina. *Příruční slovník persko-český*. Praha: PCHE, 2002.
- WERNER, Christopher. „Olearius, Adam“ *Encyclopædia Iranica*, online edition. Naposledy upraveno 7. dubna 2008. Citováno 26. dubna 2022. Dostupné z: <https://www.iranicaonline.org/articles/olearius-adam>.
- WILLIAMSON, Graham. „The Turko-Persian War 1821–1823: Winning the war but losing the peace.“ In *War and Peace in Qajar Persia: Implications Past and Present*, ed. Roxane Farmanfarmanian, 88–109. London, New York: Routledge, 2008.

WILSON, John. „Political Discourse.“ In *The Handbook of Discourse Analysis*, Second Edition, Volume I, eds. Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton, and Deborah Schiffrin, 775-794. Chichester: Blackwell, 2015.